

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra klasické filologie

Karel Sýkora

**Protižidovské postoje v klasickém
starověku a v raném středověku**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem jen uvedenou literaturu.

V Olomouci 12. dubna 2012

Karel Sýkora

Chtěl bych touto cestou poděkovat vedoucímu své práce, doc. PhDr. Luboru Kysučanovi, Ph.D., za vedení mé diplomové práce a za velmi cenné rady, které mi poskytl.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Karel Sýkora
Katedra:	Katedra klasické filologie
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D.
Rok obhajoby:	2012
Název práce:	Protižidovské postoje v klasickém starověku a v raném středověku
Název v angličtině:	Antisemitic Attitudes in the Classical Antiquity and Early Middle Ages
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá důvody, které vedly občany antických států (zejména Římské říše) k antisemitskému chování. Budeme si všímat vzájemných kulturních styků mezi Římany a Židy, což obnáší oblast náboženské praxe, kulturních zvyklostí, pojetí sexuality u obou národů. Rovněž nás bude zajímat vzájemný vztah mezi křesťany a Židy v antice a raném středověku. Ve své práci jsme čerpali z děl klasických autorů, jakými byli Cicero, Petronius, Seneca, Tacitus a Melito ze Sard. Na základě získaných informací formulujeme obecné závěry o povaze antisemitismu v klasické antice a v raném středověku.
Klíčová slova:	Římská říše, Řecko, antisemitismus, Židé, Izrael, antika, středověk
Anotace v angličtině:	Master thesis examines the reasons which led a citizen of the ancient states (mainly Roman Empire) to the anti-Semitic behavior. We will also look at cross-cultural relations between Romans and Jews, what involves the religious practices, cultural practices and the concept of sexuality of both nations. Also we will be interested in the relationship between Romans and Jews in the Antiquity and Christians and Jews in the early Middle Ages. In our work we have drawn from the works of classic authors such as Cicero, Petronius, Seneca, Tacitus and Melito of Sardis. Taking in account achieved information we will formulate general conclusions concerning the nature of anti-Semitism in the Classical Antiquity and in the early Middle Ages.
Klíčová slova v angličtině:	Roman Empire, anti-Semitism, Jews, Israel, Antiquity, the early Middle Ages, Christians
Rozsah práce:	67 s.
Jazyk práce:	český jazyk

OBSAH

ÚVOD	6
1. IZRAEL A JEHO EXISTENCE	8
1.1 Izrael a jeho původ v historii	8
1.2 Vznik státu Izrael	12
1.2 Terminologie užívaná v židovství	13
1.3 Vysvětlení hebrejského výrazu גוי goj	15
1.4 Oko za oko, zub za zub	16
2. VZÁJEMNÉ KULTURNÍ STYKY MEZI ŘÍMANY A ŽIDY	19
2.1 Vývoj Římské říše	19
2.2 Pojetí státu u Židů a u Římanů.....	22
2.3 Rodina v antickém Římě.....	24
2.4 Pojetí rasy v antice.....	28
3. POSTOJE NĚKTERÝCH ANTICKÝCH AUTORŮ K ŽIDŮM .	30
4. HELÉNISMUS A ŽIDÉ	34
4.1 Charakteristika helénismu.....	34
4.2 Židé žijící v diaspoře.....	35
4.3 Rozdíl v myšlení Židů žijících v diaspoře a v Palestině	36
5. KŘESŤANÉ A ŽIDÉ	39
5.1 Vzájemné vztahy křesťanů a Židů	39
5.2 Desatero a jeho pojetí u židů a křesťanů	43
5.3 Odlišné čtení některých biblických textů židy a křesťany.....	48
6. ANTIJUDAISMUS RANÝCH KŘESŤANŮ	51
6.1 Protižidovské postoje některých křesťanů v prvokřesťanské církvi	51
6.2 Protižidovské postoje křesťanů v Římské říši	54
6.3 Zneužití biblických textů pro obhajobu protižidovských postojů	57
ZÁVĚR	61
RESUMÉ	63
SUMMARY	64
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	65
Internetové zdroje	65
Odborná literatura.....	66

ÚVOD

Tématem diplomové práce, které jsme si vybrali, jsou protižidovské postoje v klasickém starověku a raném středověku. Důvodem, proč jsme si zvolili zmíněné téma práce, je naše zaujetí pro hledání souvislostí, proč židovský národ více než jiné národy v průběhu historie zažíval pronásledování.

Cílem diplomové práce bude objasnit nepřátelské postoje vůči Židům v klasickém starověku ze stran občanů antických států, především ze strany Římanů, a v raném středověku ze strany křesťanů.

Struktura diplomové práce je následující. V první kapitole popíšeme stručně dějiny židovského národa od doby jeho vzniku až k založení státu Izrael. Součástí této kapitoly bude také vysvětlení odborné terminologie, která se týká tématu naší diplomové práce. V první kapitole si také vysvětlíme hebrejský pojem pohan יָגוּ [goj], stejně jako si objasníme zákon „oko za oko, zub za zub“ při jeho srovnání s obdobným zákonem, který je obsažený v Chamurabiho zákoníku.

V druhé kapitole diplomové práce si budeme všimnout vzájemných kulturních styků mezi Římany a Židy, což obnáší oblast náboženské praxe, kulturních zvyklostí, pojetí sexuality u obou národů. V úvodu této kapitoly si v krátkosti připomeneme vývoj Římské říše od jejího vzniku až po dobu císařství. Rovněž nás bude zajímat vzájemný vztah mezi křesťany a Židy nejenom v období pozdní antiky, ale také v raném středověku.

Ve třetí kapitole naší práce si povšimneme nepřátelského chování antických autorů vůči Židům. V této kapitole si uvedeme citáty takových autorů antického světa, jakými byli Tacitus, Petronius, Seneca a Cicero.

Ve čtvrté kapitole, kterou jsme nazvali Helénismus a Židé, si budeme všimnout Židů v době Helénismu. Konkrétně nás bude zajímat židovská komunita žijící v Egyptě, především v Alexandrii. V úvodu této kapitoly se budeme snažit charakterizovat helénismus a postavení židovské komunity v tomto období. Dále nás bude zajímat myšlení Židů žijících v diaspoře a odlišnost myšlení mezi těmito Židy od Židů, kteří žili v Palestině.

V páté kapitole se zaměříme na vzájemné vztahy křesťanů a Židů. Půjde nám o to, co způsobilo vzájemnou nevráživost Židů a křesťanů. V této kapitole nás bude zajímat *modlitba osmnácti*, obzvláště tzv. dvanácté požehnání této modlitby, které je zaměřen proti heretikům. Domníváme se, že těmito heretiky jsou myšleni křesťané.

Dalším tématem páté kapitoly diplomové práce bude desatero a jeho odlišné čtení u Židů a u křesťanů. Podobně budeme sledovat čtení biblického textu, kde dokonce byl učiněn zásah ze strany Židů z věroučných důvodů.

V šesté kapitole se zaměříme na antijudaismus prvokřesťanské církve a křesťanské církve v Římské říši. Součástí této kapitoly bude nepřátelský traktát vůči Židům biskupa z Malé Asie, Melitóna ze Sard. Melitón ze Sard byl biskupem maloasijského křesťanského sboru z druhé poloviny 2. století. Jeho spis se nazývá *Peri Pascha* (O Pasše). V této kapitole se pokusíme o analýzu důvodu nepřátelského chování církevních představitelů prvokřesťanské církevní obce.

Z primárních zdrojů antické literatury jsme čerpali od klasických autorů, jakými byli Cicero, Petronius, Seneca, Tacitus. Dále jsme z literatury v diplomové práci využili mnohá díla, mezi nimiž zmiňujeme zejména publikaci „Dějiny židovského národa“ od Paula Johnsona a publikaci „Obecné dějiny antisemitismu“ od Geralda Messadie.

Při zpracování diplomové práce jsme použili metodu přímou a komparativní.

1. Izrael a jeho existence

1.1 Izrael a jeho původ v historii

Civilizace v antickém světě představovala celkem nejistou záležitost. Pokud budeme uvažovat o Izraeli, respektive o území, na kterém pozdější Izrael existoval, tak kolem roku 2300 př. n. l. vymizela z Kanaánu¹ prakticky všechna města. Důvod, proč tomu tak bylo, je téma k diskusi mezi odborníky.

Nebylo tomu tak tehdy pouze v Kanaánu, ale vlastně celý Blízký východ procházel řadou změn a tohle období je typické svou nestabilitou. Kupříkladu v Egyptě byla vyvrácena Stará říše, což se událo v letech 2613-2160 př. n. l. Akkadskou vládnoucí dynastií v Mezopotámii svrhli Amorité, západosemitský národ. Jak vidíte, období, o kterém uvažujeme, bylo typické svými velkými změnami.

O tom, jak to v Kanaánu v tehdejší době vypadalo, se toho příliš nedovíme. Co s jistotou můžeme odsouhlasit a na čem se shodli odborníci, je to, že civilizace sídlící v Kanaánu neměla ústřední vládu. Ve své podstatě každé z existujících měst v tehdejší době a na tomto místě mělo svého krále, který ovládal nejenom své město, ale také přilehlé okolí.

Kanaán tak byl vlastně územím, které bylo rozdělené na řadu regionů. Pokud bychom hledali na tomto místě rozvoj řemeslné výroby, se zlou bychom se potázali. Řemesla se zde totiž nevyvinula v nějakém větším měřítku. Bylo to dáno především geografickou rozlohou tohoto území, kde nejrůznější klimatické rozdíly byly přirozenou překážkou pro šíření technických novinek.

Podobně i cestování bylo v této části světa obtížné. Hlavní dopravní spojení bylo mezi Egyptem a Damaškem. Pro tehdejší obyvatele bylo „zajímavé“ snad hlavně osídlení podél této spojnice mezi Egyptem a Damaškem. Další města se vyvinula v opevněné městské státy, které ale z hlediska historie nebyly tak významné.

Kanaán se snad z politického hlediska nacházel pod kontrolou Egypta, ale z kulturního a náboženského hlediska jasně převažoval vliv Sýrie. Byly učiněny archeologické objevy, kdy byly nalezeny chrámy, které svou architekturou a typem, napodobovaly s největší pravděpodobností své syrské vzory. Svým architektonickým

¹ Kanaán je obvyklé označení pro území Předního východu, kde se dnes nalézají část Sýrie, Libanon, Palestina a Izrael.

vzorem se blížily tyto chrámy královským palácům, což může doložit víru tehdejších obyvatel, že vláda lidských záležitostí se odvozuje od bohů.

V souvislosti s děním v Kanaánu nemůžeme opominout Izrael. V okamžiku, kdy se řekne Izrael, okamžitě nám vytane na mysl těžce zkoušený národ, který prošel zkušeností holocaustu.² Izrael je spjatý s Bohem, neboť jeho jméno znamená „Bůh bojuje“.³ Izrael, jehož vznik sahá několik tisíc let zpět před náš letopočet je oním „žhavým oharkem“ v ohni dění nejenom v období před naším letopočtem, ale rovněž tak v současnosti.

Pokud bychom se měli zamyslet nad původem, nad prehistorickým původem izraelského národa, potom nemůžeme pominout Abraháma, jakožto otce všech Izraelců. Abram אַבְרָם⁴ (alespoň takto se jmenoval tento muž před svým přejmenováním na Abrahama), odešel z Mezopotámie, z chaldejského Uru, což je město ležící na území dnešního Iráku, aby poté vykonal pouť až do zaslíbené země, do izraelské země.

Ve skutečnosti je Abrahám spojován nejenom s Židy, ale také křesťany a muslimy. Abraham je zakladatelem dvanácti kmenů Izraele. Abraham počal Izáka, ten pak Jákoba a ten dvanáct kmenů Izraele, a tak jsou už jednou provždy dány základy tohoto národa. Abraham, to je nové jméno Abrama, který byl přejmenován samotným Bohem, a stává se praotcem mnohých národů, především pak svého dědictví, totiž Izraele. Všech dvanáct potomků Jákoba jsou tito: Rúben, Šimeón, Lévi, Juda, Dan, Neftalí, Gád, Ašer, Isachar, Zabulón, Josef, Benjamín.

Pochopitelně máme řadu archeologických záznamů, které nám vypovídají o dění v tehdejší době, o dějinách národu Izrael. Nejsou to pouze archeologické památky, na které můžeme narazit, ale jsou to rovněž tak písemné památky, z nichž je nejpodstatnějším tzv. Starý zákon, který je součástí biblických textů. Nutno podotknout, že řada událostí je v Bibli uvedena a teprve později byla ověřena archeologickým výzkumem. Máme rovněž mimobiblické zdroje informací, kde je asi nejvýznamnějším zdrojem práce Josefa Flavia, která je nazvána Židovská válka.

² Termín holocaust je původně řecké slovo ὁλόκαυστος – česky zápalná oběť, respektive celopal, což je označení pro náboženskou obětinu, která se celá spálí.

³ Z mnoha výkladů se jako nejpravděpodobnější jeví „bojuje Bůh“ v kontextu Genesis 32:29 nebo „ať bojuje Bůh“, přičemž v hebrejském kořeni שרה souzní zároveň vláda – vítězným bojem se Bůh zjevuje jako vládce. Heller, Jan. *Výkladový slovník biblických jmen*. Advent-Orion, spol. s r. o., Praha 2003.

⁴ אַבְרָם „Otec je vyvýšen“ – v hebrejštině jde o nominální větu, kde je možné dvojí vysvětlení: „Otec je vyvýšený“ (tj. pořadí subjekt – predikát), nebo „Otcem je (ten) Vyvýšený“ (tj. pořadí predikát – subjekt) Potom by „Vyvýšený“ byl titulem nějakého božstva. (tamtéž)

Na otázku, kdo byli Izraelité, o kterých nyní uvažujeme, můžeme obdržet různorodé odpovědi. Na každý pád o Izraelitech hovoří Bible, která nás poučuje o tom, že původem pocházeli z Mezopotámie. Po jistou dobu se usídlili v Kanaánu, ale za hladomoru se dvanáct kmenů přesídlilo do Egypta. Jejich situace byla nejprve vcelku dobrá, ale postupně se začala zhoršovat. Nakonec to došlo tak daleko, že byli od Egypťanů naprosto zotročeni.

Pravděpodobně okolo roku 1250 př. n. l. se jim pod vedením Mojžíše podařilo z Egypta odejít. Tento odchod bývá označován jako exodus, což je zároveň i název druhé biblické knihy Starého zákona – „Exodus“. Odchod Izraele měl trvat snad pouze několik měsíců, ale díky neposlušnosti Izraelitů trvalo jejich putování do zaslíbené země, do země Kanaánu 40 let. Během těchto let putování na poušti jedna celá generace zemřela, do zaslíbené země se dostaly tak pouze jejich děti.

Odchod z Egypta byl doprovázen řadou zázraků a znamení, o kterých si potom vyprávěli nejenom Egypťané, ale především okolní národy, které díky tomu měly Izraelity v úctě. O jednotě mezi historickými záznamy, které jsou podpořeny archeologickým výzkumem a biblickou zvěstí, panuje řada nejasností. Dnes je už zřejmé, že i Jozuovo dobývání zaslíbené země nebylo zase tak úplně jednoduché a neobešlo se bez problémů.

Archeologický výzkum, který objevil stélu z roku 1207 př. n. l., nám potvrdil, že izraelský lid se v Kanaánu objevil na konci 13. století př. n. l. Byla nalezena stéla, která vypovídá o tažení faraona Merneptaha, kde kromě nejrozličnějších poznámek čteme: *„Izrael byl zpusťšen, nebylo však zničeno jeho sémě.“* Jde o jedinou mimobiblickou zmínku o Izraeli z oné doby.

Izraelité jsou nazváni Hebrejci v době, kdy tvořili okrajovou část egyptské společnosti. O izraelském království se více dozvídáme v 11. století př. n. l. Ale dříve, než můžeme hovořit o izraelském království, dočítáme se především v biblických textech o praotcích Izraele, což byl Abraham, Izák a Jákob. Příběh praotců, kteří hledají svou vlast, je podstatným prvkem příběhu, na který bychom narazili v biblických textech.

Izrael je vždy spojování s Bohem. Izrael bez Hospodina Boha si nelze představit, a byl by zásadní omyl nezmínit vztah k Bohu v tomto úvodu k našemu tématu. V biblických textech se s Pánem Bohem prostě počítá, není nutné zdůvodňovat jeho existenci, jak se na tomto světě objevil. Téměř poprvé se zjevuje Hospodin Abrahamovi, kterému zaslubuje, že jeho potomstvo bude početné jako nebeské

hvězdy. Souvislost je jednoznačná, potomci Abrahama je nejenom linie Izraelitů, ale také Ismaelitů, čímž jsou míněni Arabové.

Musíme zdůraznit, že odchodem Abrahama z Mezopotámie a jeho putování do zaslíbené země nejspíše proběhly současně s putováním celé řady dalších exulantů, takže se sice potvrzuje svědectví biblických textů – na jednu stranu. Na druhou stranu podobných Abrahámů, byla celá řádka. Rozdíl mezi Abrahamem, o němž se dočteme v biblických textech, a ostatními uprchlíky, bude spočívat v jeho osobním vztahu s Hospodinem Bohem.

Dalším setkáním člověka s Hospodinem bylo Hospodinovo setkání s Mojžíšem. Byl to vlastně Mojžíš, kterému se díky vzdělání na egyptském dvoře, dostalo mimořádného privilegia vztahu s Pánem Bohem. Mojžíš také Izrael vyvádí z Egypta a snad i díky vzdělání může přijímat řadu zákonů, které jsou zaznamenávány pro pozdější generace. Snad nejznámějším zákonem, respektive sbírkou několika zákonů je desatero, jinak dekalog.

Dekalog určuje vztahy nejenom člověka k Pánu Bohu, ale také člověka k jinému člověku. O desateru se ještě zmíníme na jiném místě naší práce. Z celé řady postav, které stojí za zmínku, to bude jistě král David a jeho syn Šalamoun. David byl jeden z příkladných lidí, kteří stáli v Boží službě po celý svůj život. Jeho syn Šalamoun byl také takový, nadto byl obdařen mimořádnou moudrostí.

Šalamoun rozšířil a proměnil Izrael ve velký, ale hlavně civilizovaný a kultivovaný stát, že ho můžeme srovnat i s Izraelem současnosti. Co posloužilo králi Šalamounovi ke cti, že vybudoval Chrám jejich Boha v Jeruzalémě. Středem bohoslužby už navždy bude Jeruzalém a židovský Chrám, který se nacházel právě tam.

Vzhledem k neposlušnosti Izraelitů, kteří se zpěchovali Hospodinovým domluvám, uctívali falešné bohy, se na ně Bůh rozlítl a rozptýlil je mezi ostatní národy světa. Tomuto exilu z Izraele se říká diaspora, v hebrejštině se diaspoře říká גלות [galut].

Ješajahu Leibowitz ve své knize⁵ píše: „*Otázka nezní, proč se židovstvo v posledních generacích zhroutilo, nýbrž proč se udrželo po osmdesát generací. V tom spočívá ten zázrak*“ Domníváme se, že jednou z podstatných věcí, které napomohly Židům obstát v diaspoře, bylo nepochybně studium svatých textů Bible, studium samotné, které umožnilo „přežít“ židovskému národu všechna příkoří a nepřízeň

⁵ Leibowitz, Ješajahu. *Hovory o BOHU A SVĚTĚ*. Praha: Sefer, 1996.

osudu. Právě studium Svatých textů תנ"ך , hlavně pak תורה Tóry (5 knih Mojžíšových), umožnilo obstát židovskému národu v průběhu věků.

Hospodin Bůh může změnit osud synů Izraele, což závisí jenom a pouze na Něm samotném a navrátit je zpět do země jejich předků, do země Izraele. A jak můžeme vidět, naděje všech, která se upínala ke znovuoživení židovského státu, státu Izrael se naplnila 14. května 1948. Hospodin Bůh změnil osud židovského národa a navrátil je do země jejich předků, do ארץ ישראל Erec Jisrael.

1.2 Vznik státu Izrael

Izrael je stát, který je situován na Blízkém východě. Na severu Izrael sousedí s Libanonem, na severovýchodě Izrael sousedí se Sýrií, na východě sousedí s Jordánskem a na jihu sousedí s Egyptem. Izrael má v současné době zhruba 7 500 000 obyvatel, přičemž je domovem pro izraelské Araby, křesťany, Drúzy a Samaritány.

Mapa státu Izrael v jeho současných hranicích:

Založení státu Izraele proběhlo 14. května 1948, což bylo téměř po dvou tisících letech rozptýlení židovského národa. Stát Izrael vznikl z myšlenek sionistického hnutí, které si vzalo za cíl ustanovit tento stát již v 19. století. Sionistické hnutí se odvolávalo při své činnosti na biblické texty, kde se o zemi izraelské píše takto:

„Tvé potomstvo přivedu od východu, shromáždím tě od západu. Severu poručím: »Vydej!« a jihu: »Nezadržuj!« Přiveď mé syny zdaleka a mé dcery od

končín země, každého, kdo se nazývá mým jménem a koho jsem stvořil ke své slávě, koho jsem vytvořil a učinil.“⁶

Společnost národů jako předchůdkyně OSN vytvořila Britský mandát Palestina, kde by Židé mohli nalézt svou zemi. Dne 14. května 1948 byl vyhlášen Davidem Ben Gurionem v sále tel - avivského muzea nezávislý stát Izrael. Ben Gurion se stal jeho prvním ministerským předsedou a prezidentem se stal Chaim Weizmann. Trvalo pouze 11 minut, co byla podepsána Deklarace nezávislosti, aby Izrael jako nově vzniklý stát uznaly Spojené státy americké. Jako druhý stát, který uznal legitimitu nově vzniklého státu Izrael, což bylo zajímavé, byl Írán. Írán, který dneska volá po likvidaci Izraele.

Vlajka a znak státu Izrael:

1.2 Terminologie užívaná v židovství

Máme-li uvažovat o vzniku státu Izrael, pak je třeba zmínit alespoň některé základní termíny, s kterými zde budeme pracovat. Izrael, potažmo Židé jsou národem, který je spjatý s Torou. Hebrejský výraz, תורה, je odvozen od hebrejského slovního kořene ירה. Tora je nejenom „zákon“, ale spíše „nauka“ či „učení“.

Významný český biblista Jan Heller interpretoval tento výraz תורה Tora substantivem „ukazatel“ ve smyslu turistických značek, které na rozcestí určují ten správný směr. Tora by tedy měla být přesně takovým ukazatelem. Jinak je Tora označení pro 5 knih Mojžíšových. I v Koránu se píše o židech a křesťanech jako o „lidu knihy“ أهل الكتاب [‘Ahl al-Kitāb].

⁶ Bible, prorok Izaiáš 43:5-7

Tanach (hebr. תנ"ך) je akronym, kterým se v židovství označují posvátné spisy, jež jsou součástí Bible. Jelikož jsou (na rozdíl od zbytku Bible) psány hebrejsky, bývají někdy označovány jako hebrejská Bible. Akronym tanach (tanak) vznikl z počátečních písmen názvů jednotlivých sbírek těchto spisů (t-n-k):

1. Tóra (תורה Zákon, Učení) je označovaná podle počtu knih, jež obsahuje; jindy jako chumaš (חומש „pět“); v křesťanství jsou tyto spisy označovány jako Pentateuch.
2. Nevi'im (נביאים Proroci)
3. Ketuvim (כתובים Spisy)

Někdy bývá pojmenován také jako mikra (מקרא „čtení“) a někdy jako tanachu říká prostě Tóra. Rozdělení židovských posvátných spisů na tři části je dobře dosvědčeno z rabínské literatury období druhého chrámu. Neužívalo se ovšem označení tanach, nýbrž mikra. V akademickém prostředí se dnes užívá pro označení celku těchto spisů pojmu hebrejská Bible.

Spisy Tanachu jsou zapsány hebrejsky, avšak části knihy Daniel, Ezdráš, jedna věta v Jeremiáši a jedno sousloví v knize בראשית Genesis jsou zapsány aramejsky. Pomineme-li *hapax legomena*, což jsou slova mající jediný výskyt v biblických textech a zřejmě i cizojazyčnou předlohu, jsou psána v hlavní část biblického textu hebrejsky.

Talmud תלמוד je sbírka, která je sestavená diskuzí mezi rabíny a týká se židovského zákona halachy הלכה.⁷ Stejně tak Talmud obsahuje nejruznější legendy a příběhy hagada הגדה.⁸ Pro židy má Talmud stejnou závažnost jako Tanach. Talmud samotný se skládá s tzv. Mišny, což je sbírka ústního zákona⁹ a defakto komentářů k Mišně, což je Gemara atd.

Kromě Talmudu mají židé celou řadu dalších spisů, jakými jsou například: Šulchan aruch¹⁰, Zohar¹¹ aj.

⁷ Halacha הלכה, od הלך – chodit, kráčet – je celkový souhrn židovského náboženského práva, včetně biblického práva (613 příkázání) a pozdějšího talmudského a rabínského práva, jakož i zvyků a tradic. Halacha řídí nejen čistě náboženské (např. liturgické) praktiky a věrouku, ale také četné aspekty každodenního života, majetkové, civilní i trestní právo.

⁸ Hagada הגדה neboli „vyprávění“ je kniha zaznamenávající řád domácích bohoslužeb při sederu během svátku Pesach. Hagada ale také může znamenat jakékoliv vyprávění v Talmudu. V samotném Talmudu jsou jak halachické tak i hagadické části.

⁹ Ústní Tóra – תורה שבעל פה

¹⁰ Šulchan aruch שולחן ערוך „Prostřený stůl“ je halachický kodex shrnující židovské náboženské právo. Autorem tohoto díla je Josef Karo, sefardský rabín a učenec.

Antisemitismus

Svou práci jsme nazvali „Protižidovské postoje v klasickém starověku a v raném středověku“. Je dobré si blíže vysvětlit, co těmi protižidovskými postoji míníme. Antisemitismus je nepřátelství nebo předpojatost vůči Židům jako představitelům židovského náboženství judaismu, etnické skupině nebo rase. Přestože samotné slovo antisemitismus odkazuje ke všem semitským národům, je tento termín používán většinou pro označení nepřátelství vůči Židům. Ve své práci termínu „antisemitismus“ budeme přikládat význam nepřátelství vůči Židům.

Slovo antisemitský pravděpodobně poprvé použil v roce 1860 židovský učenec Moritz Steinschneider ve slovním spojení „antisemitské předsudky“. Steinschneider tak charakterizoval myšlenky Ernesta Renana o nadřazenosti árijské rasy nad semitskou. V 19. století byly domněle vědecké teorie týkající se ras, civilizací a pokroku v Evropě velmi rozšířené. Velkým zastáncem této formy rasismu byl pruský nacionalistický historik Heinrich von Treitschke. Na rozdíl od Renana a dalších autorů, bylo v jeho spisech slovo semitský v podstatě synonymem slova židovský.

Německý politický agitátor Wilhelm Marr použil slovo *Antisemitismus* v roce 1879 ve své knize *Cesta k vítězství germánství nad židovstvím (Der Weg zum Siege des Germanentums über das Judentum)* ve významu „nenávist vůči židům“. Tato nenávist popsaná novým slovem se tak jevila jako vědecky podložená, racionální. Marrova kniha se stala velmi populární a Marr ve stejném roce založil *Antisemitskou ligu (Antisemiten-Liga)*, první německou organizaci, která se otevřeně angažovala v boji proti údajné hrozbě Německu ze strany židů a prosazovala jejich násilný odsun ze země.¹²

1.3 Vysvětlení hebrejského výrazu גוי goj

Na základě výkladu biblisty Jiřího Beneše גוי goj znamenal zřejmě metaforický, synonymický význam slova „hmyz“. Původní význam označoval „roj včel“ (hmyz!),

¹¹ Zohar nebo též Sefer ha-Zohar ספר הזוהר, doslova Kniha Záře je kabalistický spis obsahující mystický komentář k Tóře.

¹² Antisemitismus [online]. 2008 , 19.10.2009 [cit. 2009-11-02]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Antisemitismus>>.

později neuspořádané lidské společnosti.¹³ Mimo jiné jsme se dozvěděli¹⁴, že velice starým emblematickým symbolem řecké bohyně byl roj včel! Emblematický symbol se vysvětluje tak, že bohyně byla znázorňována právě v doprovodu roje včel. Pokud by tedy goj prapůvodně znamenal „roj včel“, pak by zřejmě tuto etymologii potvrdila nebo vyvrátila nějaká studie, zabývající se výkladem tohoto lexému. Znamenal-li by tedy goj „roj včel“, pak by mohl pravděpodobně být tento motiv převzat z pohanství – goj jako pronárod patřící nějakému jinému božstvu než Hospodinu, izraelskému Bohu. Dozvěděli jsme se, že výraz goj nemusí být nutně hebrejského původu, což by pak znamenalo, že etymologie slova goj pochází snad odjinud než z hebrejštiny.

Převaha Židů ve své vlastní sebeidentifikaci vzhledem k pohanům by pak nespočívala v neorganizovanosti či chaosu pohanských sídlišť a jejich sociálních struktur. Následné výzkumy potvrdily, že v případě nežidovských národů (viz kupříkladu Římská říše) máme co dělat s naprosto vyvinutými a vysoce organizovanými kulturami. Kulturní převaha Židů nad okolním pohanským světem by pak spočívala v příslušnosti k Hospodinu v a poslušnosti תורה Toře, Zákonu Mojžíšovu. Tuto myšlenku by mohl potvrdit fakt, že i Izrael je v některých částech biblického překladu nazván termínem גוי goj, a to snad v těch chvílích, kdy se vzdaluje svému Bohu¹⁵, a naopak se přibližuje pohanským modlám v rámci své modloslužebné praxe. Běžně užívaným termínem pro „lid“, především pak ve smyslu „lid izraelský“, je používáno hebrejské slovo עם [am].

Za úvahu stojí ještě i tato myšlenka: „Pošlu před tebou děsy, aby před tebou vypudily Chivejce, Kenaance a Chetejce.“ (Bible, kniha Exodus 23:28) Nevíme, z jakého důvodu hebrejské slovo הצרעה [hacira] interpretovali překladatelé ekumenické Bible jako „děs“, když kralická Bible i odborné slovníky překládají totéž slovo substantivem „sršeň“¹⁶: „Pošlu před tebou sršeň“, přičemž „sršni“ jsou obecně silnější a nebezpečnější než včely.

1.4 Oko za oko, zub za zub

S Izraelem, potažmo se Židy samotnými, máme většinou spojené ve své podstatě dva zákony. Tím prvním je desatero, dekalog. Tím druhým je zákon „oko za

¹³ BENEŠ, Jiří, et al. Joel. *KOINONIA* [online]. 2001, č. 9 [cit. 2009-11-01], s. 1-30. Dostupný z WWW: <http://www.tscasd.cz/download/koinonia/09_01joel.doc>.

¹⁴ Předmět „Řecké náboženství“ PhDr. Jana Janouška, Ph.D.

¹⁵ Například tento text to dokládá: „Což je za to nemám trestat? je výrok Hospodinův. Což takový pronárod nemá postihnout má pomsta?“ (Bible, prorok Jeremiáš 9:8).

¹⁶ הצרעה lat. *crabo*, „sršeň“, Heller, Jan. *Biblický slovník sedmi jazyků*. Praha: Vyšehrad, Praha 2000.

oko, zub za zub“. S největší pravděpodobností si vysvětlujeme „*oko za oko, zub za zub*“ s vendetou, odplatou, která je adekvátní provinění. Ale pokud rozebereme nařízení „*oko za oko, zub za zub*“ v původním hebrejském jazyce, dojdeme k překvapujícímu závěru.

Nařízení „*Oko za oko, zub za zub*“ v hebrejštině může získat diametrálně odlišné vysvětlení. Hebrejsky „*Oko za oko, zub za zub*“ je עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן [ajin tachat ajin šén tachat šén]¹⁷ si dovolíme doslova přeložit, interpretovat jako „*Oko pod okem, zub pod zubem*.“ Totiž to hebrejské תַּחַת [tachat] znamená nejenom za, ale také pod. Už staří židovští rabíni uvedené nařízení interpretovali v následujícím duchu. „*Oko pod okem, zub pod zubem*“ mělo podle nich znamenat, že tvé oko je stejně vzácné jako oko tvého suseda.

Možná by byla chyba interpretovat hebrejské nařízení bez přihlídnutí k této konotaci. Zřejmě lze vyložit עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן dvojím způsobem. Klasicky jako „*oko za oko, zub za zub*“ s vysvětlením odplaty za spáchaný přečin. Nebo nařízení „*oko pod okem, zub pod zubem*“ lze chápat jako akt Božího milosrdenství; milosrdenství, kdy si my lidé máme uvědomit, že jsme si před Pánem Bohem rovni, což by nás přirozeně mělo vést k pokoře.

Že je tento zákon doslova revolucí v dané zeměpisné oblasti, může napovědět podobné nařízení z Chamurabiho zákoníku, kde je uvedený zákon formulován podobně: „Šumma awilum in mar awilim uchtappid inšu uchappadu“ „*Jestliže awil (určitá třída obyvatel v Babylóně) vypíchne awílovu synu oko, vypíchnou mu oko.*“ Nařízení samotné není úplně stejné jako to hebrejské, ale bližší nařízení tomuto hebrejskému není.

Naše práce nám bohužel neposkytuje prostor k podrobnější interpretaci uvedeného babylonského nařízení, jak jsme to učinili v případě toho hebrejského. A navíc, pokud si přečteme Chamurabiho zákoník, nebo jiné zákony z Babylóna, tak trest byl obvykle krutější, než zločin, který se spáchal.

Biblická kniha Exodus je postavená na jednom z nejzákladnějších právních principů své doby, tj. na zákonu odplaty, což je latinsky *lex talionis*.¹⁸ Právní princip

¹⁷ Bible, kniha Exodus 21:24

¹⁸ Lex talionis (latinsky „zákon odplaty“; též retaliace) je princip, vyjádřený starozákonním „oko za oko, zub za zub“. Jeho původ je prehistorický, první písemné zmínky o něm pocházejí ze staré Mesopotámie. Na retaliční reparaci škody zčásti stojí i Justiniánský kodex. Ve středověku se od této zásady postupně pouštělo. Moderní občanské právo stanoví jako základní formu náhrady za způsobenou škodu náhradu relutární (peněžitou).

lex talionis je podstatný z jednoho hlediska – jasně a zřetelně omezuje krevní mstu, která mohla dojít často mnohem dále, než jen pouhé „oko za oko“. Zatímco v Chamurabiho zákoníku můžeme najít zákon: „zabije-li někdo někomu dceru, bude zabita za trest jeho vlastní dcera“, v biblických textech se uplatňuje přísně zákon „život za život“, kde dojde potrestání samotný provinilec, nikoliv jeho dcera.¹⁹

„Oko za oko“ podle Chamurabiho zákoníku v klínopisu²⁰:

Transkripce:

šum-ma a-wi-lum
i-in DUMU a-wi-lim
uh2-tap-pi2-id
i-in-šu
u2-ha-ap-pa-du

[Šumma awilum in mar awilim uchtappid inšu uchappadu]

Překlad:

„Jestliže awil vypíchne awilovu synu oko, vypíchnou mu oko.“²¹

¹⁹ *Kniha smlouvy* [online], poslední aktualizace 8. března 2011 [cit. 3. 12. 2011], Wikipedie. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kniha_smlouvy>

²⁰ HORRY, Ruth, et al. *Knowledge and Power in the Neo-Assyrian Empire* [online]. 2010 [cit. 2011-12-03]. Law 196: On blinding (I). Dostupné z WWW: <<http://knp.prs.heacademy.ac.uk/cuneiformrevealed/textstoread/law196/>>.

²¹ Babylonské „mar awilim“ není přirozeně syn od člověka (nějaké dítě), ale syn člověka - tedy člověk. V semitském pojetí je syn Izraele - Izraelec, syn Egypta – Egyptan.

2. Vzájemné kulturní styky mezi Římany a Židy

2.1 Vývoj Římské říše

Společenské hodnoty, které byly tak typické pro římskou společnost, se utvářely během tří etap vývoje římské společnosti. Jednalo se I. o dobu královskou (8. stol. př. n. l. – 510 př. n. l.), II. na dobu republiky (510 – 27 př. n. l.) a III. císařství (27 př. n. l. – 395 n. l.).

I. Období království

Letopočet, který bývá obvykle uváděn jako počátek Říma, což je rok 753 př. n. l., žije v našem povědomí díky římskému historikovi Marcu Terentius Varronovi, který vypočítal zmíněné datum s tím, že prvním vládcem byl římský král Romulus. Letopočet 510 př. n. l. je datum vyhnání posledního krále Tarquinia Superba z Říma a vzniku římské republiky.²²

Řím vznikl na půdě Itálie, jejíž název pocházející od Řeků byl původně určen jen její jižní části – Kalábrii. Později se název Itálie ujal pro celý Apeninský poloostrov až k řece Pád. Na toto území začaly kolem roku 1200 př. n. l. přicházet indoevropské kmeny, které se zde v 8. st. př. n. l. usadily a došlo k definitivnímu vytvoření dialektů na půdě starověké Itálie. Původní obyvatelstvo Itálie byli Italikové. Vytvořily se tak dvě jazykové větve, latino – faliská (kmen Latinů a Falisků) a umbro – sabellská (kmen Ubrů a Sabellů, což byli Samnité). Latinové přišli do kraje Latium, kde se rozkládal Řím.

Se vznikem Říma začaly být spojovány dva cykly legend. První cyklus pocházel od řeckých spisovatelů, kteří počátek Říma odvozovali od hrdiny z Trojské války Aenea (z latinského aeneus = kovový, měděný, bronzový, tvrdý, odvážný). Římský spisovatel Publius Vergilius Maro (70 – 19 př. n. l.) vytvořil epos o dvanácti zpěvech s názvem Aeneis, kterým chtěl oslavit římsku minulost a iulský rod, ze kterého pocházel první římský císař Augustus.

²² PEČÍRKA, Jan a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. 1. vyd. Praha: SPN, 1979.

Druhý cyklus bájí je ryze domácí a pojednává o bratřích Romulovi a Rémovi. Titus Livius (59 př. n. l. – 17 n. l.) napsal mnohosvazkové dílo *Ab Urbe condita* (Od založení města, kde se oním městem sautomatically rozumí Řím). Ve 142 knihách v něm popisuje události až do roku 9 n. l. Dodnes se z tohoto díla zachovaly výtahy (periody), protože *Aeneis* i *Ab Urbe condita* byly velmi čtenými knihami a žáci je museli opisovat a učit se je nazpaměť. Díky těmto knihám byl také kladen apel na národní činy Římanů, na jejich statečnost (virtus) a ctnost, protože Augustova doba byla obdobím obnovy římské společnosti. Některé informace v těchto knihách tudíž nejsou zcela pravdivé a adekvátní.²³ Sám Livius toto omlouvá v Předmluvě ke svému dílu. O Římě také panovaly mýty, že ovládá celý svět. Tato idea byla pojímána jako pravda a přecházela do historie.

Římská společnost v době království byla společnost rozčleněna na rody (gentes), které se dále skládaly z rodin. Jak víme, hlavou rodiny byl otec, pater familias, který vládl s neomezenou mocí nad ostatními členy své rodiny.

Pater familias byl především v době království hlavou patriarchální rodiny. Jeho postavení bylo velmi silné, které nacházelo oporu i v římských zákonech: formálně vlastnil veškerý rodinný majetek (co ostatní z rodiny nabyli, patřilo otcí), měl prakticky neomezenou moc otcovskou nad dětmi a obdobnou moc nad manželkou, nad rodinnými příslušníky měl dokonce i právo nad životem a smrtí, své děti mohl v krajním případě dokonce i prodat.

II. Období republiky

V roce 510 př. n. l. byl vyhnán poslední etruský král, Tarquinius Superbus a z království se stala republika. Na místo králů byli voleni na vedoucí funkce ve státě prétorové a konzulové. Celé období republiky bylo poznamenáno neustálými válkami, které vedly k nebývalému zbohatnutí Říma. Studium materiálů na dané se tak dovídáme o punských válkách, o válkách s Řeckem, o konfliktech v Orientu.²⁴

Přestože byl v roce 510 př. n. l. vyhnán poslední etruský král, Etruskové si v Římě svůj vliv udrželi, neboť počátek římské republiky se soustředil v rukách aristokracie, která byla tvořena především z Etrusků. Můžeme tedy konstatovat, že na svém

²³ PEČÍRKA, Jan a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. 1. vyd. Praha: SPN, 1979.

²⁴ Tamtéž

počátku zůstával Řím etruským městem, teprve později se etruské obyvatelstvo latinizovalo a asimilovalo s okolním obyvatelstvem.

Řím byl zprvu malým městem, kdy se jeho výboje omezovaly pouze na oblast Latia. Řím bojoval nejdříve s federací latinských měst, což se nakonec vyřešilo uzavřením spojenectví. Řím musel poté čelit sabelským kmenům, které sestoupily z apeninských svahů. Další invazi, které Řím čelil, byla invaze Keltů. V roce 387 př. n. l. se podařilo Keltům pod vedením náčelníka Brenna dobýt Řím (kromě Kapitolu, zde byl kladen horlivý odpor, obránci byli varováni kejháním hus), Brennus si pak vynutil vysoké výkupné a z města odtáhl.²⁵

S příchodem otroků, obzvláště otroků z Řecka, přicházeli do Říma vzdělaní lidé, kteří tam také šířili vzdělanost. V dobách republiky byla jednou z ctností, aby Římané své zájmy podřídili republice. Jejich odhodlání v této věci je obdivuhodné. Sílu k tomu pravděpodobně hledali ve svých vlastních tradicích, které převzali od předků. Republika je v latině *res publica* – tedy „věc veřejná“. Pro sebeobětování sebe sama ve prospěch veřejné věci bylo třeba značné odhodlání.

III. Období císařství

Když v roce 27 př. n. l. Octavianus nabídl své odstoupení senátu, senát ho požádal, aby si své postavení ponechal, nadto mu propůjčil řadu pravomocí, například princeps, čímž se rozuměl první muž ve státě, či čestný titul Augustus, znamenající Vznešený. Octavianus se tímto stal nejmocnějším mužem celé říše. Ústava, která byla tak typickou pro republiku, byla postupně přizpůsobována nové situaci, která v Římské říši zavládla.

Princeps byl už od roku 23 př. n. l. doživotně tribunem lidu, od roku 18 př. n. l. doživotním konzulem a stejně tak pontifikem. Císař také mohl vetovat každé rozhodnutí, které vynesl senát. A aby toho nebylo málo, Augustovi se již za jeho života dostalo božských poct. Za Augustovy vlády byla Římská říše rozdělena na jednotlivé provincie.

Další z reforem počátku nové éry v Římské říši, bylo stanovení počtu senátorů na 600, omezení přípustných propuštěných otroků s tím, že tito občané nedostali

²⁵ PEČÍRKA, Jan a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. 1. vyd. Praha: SPN, 1979.

automaticky ihned římské občanství. Císař také zavedl císařskou pokladnu, kde také stanovil pevná pravidla vybírání daní. Nejrůznějších změn doby císařství oproti době republiky bylo více než dost.

2.2 Pojetí státu u Židů a u Římanů

Identita, která je společná, bývá bezesporu výsledkem společné historie v tom smyslu, že v realitě života pokládá každý člen společenství minulé události za významné i pro sebe sama. Nejinak tomu bude i u Římanů a Židů. Pro jisté rozpoznání základních ctností, které jsou ceněny u Římanů a u Židů, si uvedeme jeden z Horatiových citátů:

„Dulce et decorum est pro patria mori.“ „Sladké jest a čestné pro vlast zemřít.“

Možná se dá pochopit vztah Židů a Římanů, kteří si svůj národ personifikovali. V pojetí Římanů byl samotný Řím krásná bohyně, Dea Roma, která byla uctívána především mimo Řím. Naproti tomu u Židů byl Izrael snoubenkou Boha, jindy byl národ Izraele syn, který se vydal do exilu.²⁶ V jednom komentáři Zoharu:

„Běž a viz, jak velkou láskou Svatý - nechť je požehnáno jeho jméno - obdarovává Izrael. Ačkoli jsou viníky rozptýlení mezi národy, Šechina od nich nikdy neustoupí. Neříkej, že jsou ve vyhnanství sami, neboť ona je (tam) společně s nimi... Podobně jako král, jenž se hněval na vlastního syna a jako trest ustanovil vzdálit ho od sebe a poslat ho do dalekého kraje. Matka to uslyšela a pověděla: ‚Poněvadž můj syn má jít do dalekého kraje a král ho vyhazuje z vlastního paláce, opustím ho. Buď se oba dva vrátíme do královského paláce, nebo se spolu usadíme v dalekém kraji.‘ Po uplynutí určité doby král hledal vlastní ženu a nenalezl ji, neboť odešla společně s vlastním synem. Řekl si tedy: ‚Poněvadž se tam nachází moje žena, nechť se oba dva navrátí zpět.‘“ (Zohar, III, 297b)

U Římanů a u Židů ale panovalo rozdílné mínění o tom, k čemu má sloužit stát. Byli to především Řekové, kteří si v klasickém období svých dějin libovali v diskuzích

²⁶ GOODMAN, Martin. *Řím a Jeruzalém : střet starověkých civilizací*. [z anglického originálu přeložili Olga Sixtová a Ladislav Nagy]. Praha : Rybka, 2007.

na téma stát. Římané podobně uvažovali o dokonalém zřízení – v tomto nebyli zase tak odlišní od Řeků. Pro Římany stát představoval veřejnou věc – „res publica“, což bylo seskupení jednotlivců, kterým šlo o společný zájem a prospěch.²⁷

Judaismus vůbec řecko-římské pojetí individuální svobody nezná. Společná veřejná shromáždění, která jsou tak typická pro Římany, byla Židům neznámá. Horatiův citát, který charakterizuje římskou společnost: „*Sladké jest a čestné pro vlast zemřít.*“, je Židům spíše cizí. Josefus Flavius naproti římskému pohledu charakterizuje povahu dokonalého státu následovně:

„Jedni svěřili politickou moc monarchiím, druzí oligarchiím a další ji svěřili lidu. Náš zákonodárce nepřihlížel k žádné z těchto forem. Když bychom se dopustili násilí na jazyce, mohli bychom říci, že zavedl teokratické zřízení tím, že přenesl vládu a moc na Boha. Přesvědčil všechny, aby k němu vzhlíželi jako k původci všeho dobra, které je společné všem lidem, včetně dobra, kterého nedostalo Židům, když se k němu modlili v tísňích.“ Proti Apiónovi 2,164-166

Jak se zdá, pojem teokracie je poprvé užit Flaviem v této jeho apologetice judaismu. Ve Flaviově vizi o ideálním státu hrají prim kněží a především pak velekněz.²⁸ Doslova pak Josefus Flavius píše:

„Jaké zřízení by mohlo být krásnější nebo spravedlivější než to, které si do čela postavilo Boha, které správu nejvýznamnějších záležitostí svěřilo kněžím a velekněžím vedení celého kněžského sboru?“ Židovské starožitnosti

Flavius tedy vidí jednu ze zásadních rolí kněžské třídy jako zprostředkování Božích příkazů určených židovskému lidu. Jak můžeme vidět, pojetí státu a úlohy některých lidí ve státě byly vzájemně neslučitelné. Určité úvahy myslitelů vycházející z jedné či druhé kultury představovaly pouze jakýsi ideální stav, přesto jsme si mohli udělat vlastní představu, jak stát chápou Římané a jak stát chápou Židé.

²⁷ Tamtéž

²⁸ tamtéž

2.3 Rodina v antickém Římě

Jak bylo na manželství jako na instituci nahlíženo v antice, konkrétně v Římské říši? Manželství ve starověké Římské říši bylo založeno především smlouvou, což dokládá i latinský text z římského práva:

NVPTIAS NON CONCVBITVS SED CONSENSVS FACIT²⁹

„Manželství nedělá soulož, ale souhlas.“

Pro spolužití dvou stran, muže a ženy, nebyla nezbytná pouze vzájemná náklonnost, ale i vzájemný souhlas muže a ženy. Aby se celá situace ještě „zkomplikovala“, tak bylo potřeba souhlasu rovněž tak i hlav jejich rodin, viz latinský text:

NVPTIAE CONSISTERE NON POSSVNT NISI CONSENTIANT OMNES ID EST QVI COEVNT QVORVMQVE IN POTESTATE SUNT³⁰

„Manželství nemůže být uzavřeno bez souhlasu všech zúčastněných, tedy těch, kdo do něj vstupují, a těch, jejichž moci jsou podřízeni.“

V situaci, kdy by muž a žena uzavřeli sňatek bez vyžadovaného souhlasu otců rodin (PATRES FAMILIAS), by byl sňatek neplatný!

Otec rodiny *pater familias* měl právo zabít kohokoliv ze své rodiny či ho prodat do otroctví a byl zodpovědný jedině svému svědomí a tradicím, stejně jako byl zástupcem své rodiny před ostatními rodinami. Jako zástupce rodiny se účastnil náboženského života, kdy obětoval oběti předkům a bohům. Tato situace však panovala v plné míře pouze v době království a v raném období Římské republiky.

Dle římského práva měl způsobilost k právům pouze *pater familias*.³¹ Svobodné osoby, které jsou podrobené jeho moci, jsou *personae aieni iuris* a tvoří s ním

²⁹ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. II. nezměněné vydání. Praha : Věšhrad, 1946.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Pater familias; familias je starý latinský genitiv singuláru – normálně je genitiv samozřejmě familiae.

dohromady rodinu (*familia*). *Pater familias* má obsáhlou moc nad nejenom nad manželkou, dětmi i vnuky, ale také nad otroky (*servi*) a polootrockým služebnictvem (*personae in mancipio*); je dále vlastníkem všech věcí tvořících hospodářský základ společné domácnosti.

V širším smyslu zahrnuje *familia* všechny osoby i věci náležející k domu římskému. Jednotná moc otcova bývá později různě označována podle svého předmětu; moc nad věcmi se nazývá *dominium*, osobní vztahy pak označují zákony římské jako *potestas manus mancipium*.³²

a) *Vitae necisque potestas*, tj. trestní pravomoc nad členy rodiny, opravňovala i k užití trestu smrti. Výkon této pravomoci se udál podle staré zvyklosti rozhodnutím domácího soudu nejbližších příbuzných a přátel (*iudicium domesticum*), k němuž, byla-li souzena manželka, byla přibrána rovněž rodinná rada z příbuzných ženy.

b) *Ius vivendi*, tj. právo prodat dítě. Právní uspořádání ve starověkém Římě nám říká, že dítě je *in causa mancipii*. Ač se vyskytl prodej dítěte za účelem využití jeho pracovní síly, dítě i po prodeji zůstává svobodným občanem, ale je začleněno do nové rodiny (*servi loco*).

c) *Ius vindicandi*, tj. právo prosadit moc manželskou a otcovskou proti tomu, kdo by hlavě rodiny zdržoval manželku či dítě. Těchto práv se využívalo různě, později se užívalo rozhodnutí *ex liberis exhibendis* k předvedení poddaného na soudu za účelem identifikace, čímž bylo umožněno odvedení poddaného.

Římská společnost byla prostředím, kde se lidé dožívali průměrně 25 let. Ti z lidu, kteří přežili své dětství, si nebyli jistí svým životem. Pouze čtyři muži ze sta a ještě méně žen, se dožili více než padesáti let; populaci užírala smrt. V podobné situaci jako je tato, by každý z nás nejspíše podlehl pokušení užívat si život plnými doušky. Nejinak tomu bylo v antické společnosti. Antická společnost si nekladla v sexuální osvětě nějaké přílišné nároky.

Od občanů se očekávalo, že zplodí legitimní potomky, kteří nahradí zemřelé. Tomuto právě řečenému smyslu odpovídá císař Augustus, který určitě dal pokutovat staré mládence za jejich staromládenectví a odměňoval mladé rodiny za to, že měly děti. Antická společnost ve druhém století našeho letopočtu byla typická svým sebeuvědoměním muže. Mladý muž, z privilegované třídy římského obyvatelstva byl zvyklý hledět na svět z pozice své převahy.

³² SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. II. nezměněné vydání. Praha : Věšhrad, 1946.

Ženy, otroci a barbaři byli od něj naprosto odlišní a byli mu tak podřízeni. Vysvětlení je „naservírováno“ na základě hierarchie samotné přírody. Ideální „samec“ tedy mohl pěstovat i homosexuální vztahy, v kterých ale musel sehrát aktivní roli. Zámožný Řek či Říman byl majitelem otroků. Muži vlastnili těla svých služebníků, mužů i žen. Uvnitř velkého domu plného mladých sluhů a služek, jejichž byl pán svrchovaným vládcem, byla už věrnost vlastní ženě aktem čistě osobního rozhodnutí.

„Bez ohledu na pohlaví otroci svému pánovi plní ještě druhou funkci, totiž být mu k službám v oblasti potěšení. Ve vztahu k pánovi zastávají roli *pueri delicati* (muži-milenci), *concupinae* (ženy-konkubíny).“³³

Muži tak mohli vzplanout bez nejmenších výčitek vášní ke stejnému pohlaví, což člověka antiky *homo antiquus* příliš nepřekvapilo. Přísně posuzovaná byla ale ta skutečnost, že homosexuální hrátky mohly vést některé muže k touze hrát ženskou roli. Podobné chování bylo nepřijatelné a uvádělo tehdy ostatní Římány do rozpaků, ba šokovalo. Zmíněné konstatování naprosto zapadá do schématu dokonalého muže, který je akceptován společností jako aktivní bisexuál. V homosexuálním vztahu muže k muži bylo přijatelné vstupovat do aktivní role.³⁴

V žádném případě dokonalý muž neměl klesnout na tu úroveň, že by se provinil vůči dodržování hierarchie, která nabídla tomuto jedinci své společenské místo nad ženami a otroky. Tyto poznatky jsou souborem určitých pravidel daných tehdejší etikou. Mnohem více se dostával na přetřes ve společenských kuloárech hněv, bezdůvodná krutost, nenasytost, surovost opilců spíše než touha po sexuálních radovánkách. Podobné myšlení bylo vlastní tehdejší společnosti, což je nám možná dnes již pramálo pochopitelné.³⁵

Nutno podotknout, a to zcela nepokrytě, že legitimita homosexuálních svazků v antice jako státem povoleného a tolerovaného partnerství je až záležitostí současnosti! Homosexualita sice byla v Řecku a Římě tolerovaná, ale měla svá jasně daná pravidla. Ještě jednou opakujeme: homosexuální svazek chápaný jako registrované partnerství by byl pro antickou společnost nepřijatelný. Nahlížení na homosexuální svazky pohledem současné společenské etiky je naprosté *novum*.

Nadto se na danou problematiku podíváme pohledem náboženství. Židům je jasně v Bibli řečeno: „*Nebudeš obcovat s mužem jako s ženou. Je to ohavnost.*“³⁶

³³ PUCCINI-DELBÉY, Géraldine. *Sexuální život v Římě*. 1.vyd. Praha: Levné knihy, 2009.

³⁴ BROWN, Peter. *TĚLO A SPOLEČNOST*. Brno : CDK 2000.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Bible, kniha Leviticus 18:22

Homosexuální chování si uvědomuje nesporně i apoštol Pavel, který v listě do Říma píše: „... a stejně i muži zanechali přirozeného styku s ženami a vzplanuli žádostí jeden k druhému, muži s muži provádějí hanebnosti...“³⁷

Náboženství, ke kterému vedou biblické texty, sice homosexuální svazky nejsou neznámé, ale striktně je odmítá s odvoláním na autoritu samotného Hospodina Boha (Starý zákon, kniha Levitikus), v druhém případě se dovolává na apoštolské poslání apoštola Pavla. (Nový zákon, list Římanům)

Pro židovství bylo a je typickým znakem klást důraz na rodinu, na manželství. Jakékoliv sexuální „výstřelky“ tak typické pro antický svět Řecka a Říma jsou židovství naprosto cizí. Podobně i zdrženlivost, tedy celibát, je pro národ Tóry spíše okrajovou záležitostí než ideálem svatosti. Zatímco křesťanství, které vzniklo na židovském základě, nemá problém ve zprvu židovském prostředí, v kterém je homosexualita cizím elementem, křesťanské sbory existující v pohanském prostředí Řecka a Říma jsou nuceny řešit i tyto otázky, před které jsou najednou postaveny.

Ukázalo se, že klérus byl na změnu instituce domácího otroctví stejně málo připraven jako filozofové. Ve většině případů nevěry se jednalo o spaní s vlastními otrokyněmi či otroky: byl to prostě jeden z mnoha způsobů využití pánova práva na těla svých poddaných.

Jedno z případných východisek bylo cele zasvětit svůj život Bohu. Pavlovy názory na celibát byly v budoucnosti úspěšné zejména proto, že se snažil vyřešit problém postavení celibátu v křesťanské církvi tím, že jej odsunul do vysoké sféry vlastního apoštolského povolání.

Již v roce 150 n. l. dochází v této otázce, tj. v otázce sexuální zdrženlivosti k rozkolu s židovstvím. Způsob vedení přijatelný v judaismu a povaha tehdejšího vedení křesťanských církevních obcí se začala rozcházet v otázce zdrženlivosti. Shrneme-li si některé závěry, ke kterým jsme došli, potom můžeme konstatovat, že pro antický svět bylo normální žít v manželském svazku, ale dodržování manželské věrnosti již spočívalo na osobním rozhodnutí muže.

V římské společnosti nebylo nepřijatelné vzhledem vůči tehdejší morálce pěstovat homosexuální svazky, které ale neměly onen punc rovnoprávnosti s manželským svazkem muže a ženy. V homosexualitě byla Římány akceptována aktivní role muže, naproti tomu odsuzována jeho pasivní role. V náboženství, tedy v židovství a v křesťanství se klade a kladl důraz na rodinu. Jakékoliv sexuální výstřelky jsou

³⁷ Bible, list do Říma 1:27

odsouzeny jako nepřijatelné s odvoláním na autoritu biblických textů, respektive na autoritu samotného Boha. Křesťanství se nadto pozvolna rozešlo s židovstvím v otázce sexuální zdrženlivosti, která byla v církvi chápána jako jedna z možných ideálů svatosti.

2.4 Pojetí rasy v antice

Důvody antisemitismu v antice dokazují, že nemuselo nutně jít o nenávist vůči Židům kvůli ekonomickému hledisku. Žádný podobný antický text, kde by důvodem nenávisti k židovskému národu bylo ekonomické hledisko, neexistuje. „Židé pracující s penězi“, to je především pojetí Židů v současné společnosti, nikoliv v antické společnosti.

Představa Židů jako bohaté třídy je v případě antiky naprosto zavádějící. Většina autorů, především ti, kteří sídlili v Římě, popisují židovský národ jako chudý. Dále antičtí autoři popisují Židy jako vzdorovité rebely, v žádném případě ale ne jako národ dvojí tváře, tj. jako pokrytce. Hlavním problémem bylo, že ani Řekové, ani Římané neměli nějakou ucelenou koncepci rasy. Jejich pojetí národní identity vůči barbarům vycházelo spíše z kulturní převahy, než z rasového pojetí. (srovnej hebrejský termín **גוֹי** goj pro pohany)

Řečtí a římské „etnografové minulosti“ dobře věděli, že obyvatelé každého z tehdy existujících národů lze posoudit podle fyzických a morálních kritérií. Tyto charakteristické znaky „vyrůstaly“ z přirozených podmínek, v kterých tyto národy žijí. Z podmínek jakými jsou kupříkladu dostatek slunce, vody, potravy etc.

Takže např. černí Etiopané nebyli chápáni v zásadě jako „rasa“, nýbrž jako ti, kteří mají černou barvu kůže díky nadměrnému dostatku slunečního záření. Řekové a Římané nevěděli nic o Semitech, alespoň z dnešního úhlu pohledu. Jejich pochopení Židů a judaismu musíme srovnat s jejich pochopením Aramejců, Germánů, Galů a také chápáním, které panovalo vzájemně mezi Římany a Řeky samotnými.³⁸

Pokud spatříme nějaké napětí, které mezi Římany a Židy panovalo, potom to byla bezesporu otázka religiozity, tedy náboženskosti. Otázka náboženství hraje jednu ze

³⁸ Berger, David. *History and hate: the dimensions of anti-Semitism*. Jewish Publications Society, Philadelphia 1986.

zásadních rolí ve vzájemných vztazích mezi židovským národem a nežidovskými národy.

Michael Grant konstatuje ve své knize ³⁹ Židé v římském světě: *„Židovští spisovatelé římské éry to znovu a znovu opakují, i když toto jejich tvrzení probouzí odpor a nenávist ostatních – Tora se jim jevila jako cosi neskonalé vyššího a cennějšího než jakékoli řecké či římské výdobytky.“* A *„Židovští přistěhovalci neprojevovali zvláštní ochotu k asimilaci, a proto je původní obyvatelstvo pokládalo za cizorodý prvek, na což sami Židé docela ochotně přistupovali – a důsledek na sebe nedal dlouho čekat. Byl jím zrod antisemitismu a vznik židovského problému.“*

³⁹ GRANT, Michael. *Židé v římském světě*. Centra, s.r.o., Brno 2003.

3. Postoje některých antických autorů k Židům

V Římě se Židé usazovali od konce druhého století před n. l. jako obchodníci. Římané ve snaze udržet tradiční římské náboženství pak tyto i další východní přistěhovalce postihovali tvrdými sankcemi včetně nuceného odchodu z města. Židé se usazovali za řekou Tiberou, kde si stavěli také četné modlitebny. Své mrtvé pohřbívali do katakomb.

Židovský národ poprvé přišel do styku s evropským kontinentem a jeho kulturou v okamžiku, kdy si Alexandr Veliký roku 332 podmanil perskou říši. Při své cestě územím tehdejší Palestiny se Alexandr choval k Židům velice vlídně a dovoloval jim usazovat se na egyptském území. Po rozpadu Alexandrovy říše vznikla tři království, která si zachovala jistý pořečtělý charakter, jmenovitě Antigonovci v Makedonii, Seleukovci v Sýrii a Mezopotámii a Ptolemaiovci v Egyptě.

„Život Židů byl v té době plný dobrodružství a plný zvrátů. Postoj k nim byl určitě obojaký. Mnoho Římanů přitahovalo židovství pro jednoduchý kult a mravní přísnost; tisíce jiných zase Židy otevřeně opovrhovalo a projevovali se tak i umělci (Horatius, Iuvenalis, do jisté míry Tacitus). Přes všechna zmíněná pronásledování se Židé ve velkém počtu udrželi na celé řadě míst v Evropě, což se opravdu nedá nazvat jinak než polovičním zázrakem. A pogromy proti nim pak mohly přetrvat celý středověk a nezastavily se bohužel ani v naší době.“⁴⁰

Ze známých osobností se k Židům např. Cicero stavěl dosti odmítavě. Augustus Židy toleroval, Tiberius je vypověděl z Říma a 4000 mužů poslal bojovat na Sardinii proti banditům. Názory na Židy se různily, např. římský historik Publius Cornelius Tacitus ⁴¹ ve svém díle *Historiae* ⁴² píše, že Židé uprchli z ostrova Kréta. Pravděpodobně to byl jeden z tehdejších názorů na původ Židů.

⁴⁰ CHLUBNÝ, Jiří. Židé. *Antika* [online]. 2004 [cit. 2009-11-01]. Dostupný z WWW: <<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1604>>.

⁴¹ Publius Cornelius Tacitus (56 n. l. – 117) byl významný římský historik, právník a senátor, považovaný za jednoho z největších antických dějepisců.

⁴² Dějiny (*Historiae*); v tomto spisu, který se nedochoval v úplnosti, podal Tacitus přehled římských dějin mezi roky 69 a 70, tedy od počátku vlády Galbovy do počátku vlády Vespasiána a války se Židy.

„Iudaeos Creta insula profugos novissima Libyae insedissee memorant, qua tempestate Saturnus vi Iovis pulsus cesserit regnis“. (Historiae V:2)

„Vypravuje se, že Židé uprchli z ostrova Kréty a usadili se v nejzazších končinách Libye v té době, kdy Saturnus byl Jovem násilně vyhnán a vzdal se vlády.“

Tacitus dále píše:

„Moyses quo sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus contrariosque ceteris mortalibus indidit. profana illic omnia quae apud nos sacra, rursum concessa apud illos quae nobis incesta. Separati epulis, discreti cubilibus, proiectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent; inter se nihil illicitum.“ (Historiae V:4,5)

„Mojžíš, aby si národ do budoucna zajistil, zavedl nové obřady, opačné, než mají ostatní lidé. U nich je hříšné všechno, co je u nás posvátné, a naopak je u nich dovoleno, co je u nás ohavné. Jedí zvlášť a lože mají oddělena od ostatních, a ačkoliv je to národ velmi náchylný k chlípnosti, zdržují se souložení s cizími ženami, mezi nimi samými je však vše dovoleno.“

Princip oddělení od zvyků a obyčejů⁴³ okolních národů byl a je po celé věky jednotícím prvkem židovského lidu a neustále mu připomíná vlastní kořeny.⁴⁴

„Unde auctae Iudaeorum res, et quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnis alios hostile odium.“ (Historiae V:5)

„Tím vzrostla moc Židů a pak proto, že je u nich nezlomná víra a pohotové milosrdenství, ale proti všem ostatním nepřátelská zášť.“

⁴³ *Kašrut* (hebrejsky כשרות) je soubor stravovacích zvyků v judaismu. Jedná se o celou sestavu pravidel pro rituální čistotu jídla židovské kuchyně. Název *kašrut* je etymologicky odvozen od slova כשר, *kašer*, což doslova znamená „vhodný“, přeneseně pak „rituálně čistý“. *Košer* se obecně používá ve vztahu ke gastronomii, v širším slova smyslu ale označuje v judaismu vše, co je povolené, vhodné nebo správné.

⁴⁴ Doopravdy.cz [online]. 2009, 15. 1. 2009 [cit. 2010-04-03]. *Kašrut*. Dostupné z WWW: <<http://www.doopravdy.cz/judaismus/index.php/Ka%C5%A1rut>>.

Mohli bychom to nazvat taktikou přežití izraelského národa. Tacitus popisuje jakým způsobem vzrostla moc Židů. Ta byla dána jejich nezlomnou vírou, (*fides obstinata*), milosrdenstvím, (*miser cordia*), a nakonec nepřátelským postojem, (*adversus*), vůči zvykům a obyčejům ostatních národů.

„Iudaei mente sola unumque numen intellegunt: profanos qui deum imagines mortalibus materiis in species hominum effingant; summum illud et aeternum neque imitabile neque interiturum. Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sistunt; non regibus haec adulatio, non Caesaribus honor.“ (Historiae V:5)

„Židé uznávají jediné božstvo a představují si ho pouze v mysli. Bezbožní jsou podle nich lidé, kteří vytvářejí obrazy bohů z pozemských hmot v lidské podobě; ona nejvyšší bytost se ani nedá spodobnit, ani nezanikne. Proto nestavějí žádné sochy ve svých městech, tím méně v chrámech; ani krále neuctívají pokleknutím, ani císařům nevzdávají poctu.“

Nakonec zmíníme rozdělení obou národů, jež je dáno náboženskou praxí Židů. Podle komentáře Tacita je zřejmé, že se v tomto případě izraelský národ dotkl samé podstaty římského patriotismu. Kategorické odmítnutí římského náboženství a odmítnutí klanět se králům a císařům, mohlo vzbudit dojem, že je tento národ vzpurný a neuznává legitimitu římského kulturně-politického zřízení. Petronius ve svém argumentaci konstatoval, že Židé uctívají prase:

„Iudaeus licet et porcinum numen adoret, et coeli summas aduocet auriculas.“
(Petronius, *Fragmenta* 35)

„Židovi je dovoleno, aby uctíval prase jako boha a volal pro vyslyšení až do nejvyššího nebe.“⁴⁵

Lucius Annaeus Seneca ve svém díle *De Superstitione* píše:

⁴⁵ Náš překlad.

„*De illis sane Iudaeis cum loqueretur, ait: „Cum interim usque eo sceleratissimae gentis consuetudo conualuit, ut per omnes iam terras recepta sit; uicti uictoribus leges dederunt.“*“

„Ale pokud jde o Židy, řekl: „Mezitím se obyčej tohoto nejprokletějšího /v lat. superlativ/ národa (o Židech) rozmohl natolik, že je přijímán celou zemí, podrobení (o Židech) nám, vítězům, pak diktují svoje zákony.“⁴⁶

Opět se jedná o vyjádření uznávaného antického autora, který hledí na židovský národ s despektem. I Cicero si ve své řeči *Na obranu Flaccovu* stěžuje na početnou židovskou komunitu a na její vliv, který si ve městě Židé vydobyli:⁴⁷

„*Sequitur auri illa invidia Iudaici. Hoc nimirum est illud quod non longe a gradibus Aureliis haec causa dicitur. hoc crimen hic locus abs te, Laeli, atque illa turba quaesita est; scis quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in contionibus.*“ (Cicero, *Pro Flacco* XXVIII 1,3)

„*Následuje záležitost ohledně nenávisti kvůli židovskému zlatu. A toto je bezpochyby důvod, že tato záležitost není vzdálená od kompetencí Aurelia. Kvůli zločinu tohoto místa, Laelie, jsi byl vyžádán ty. Nepochybně víš, jak veliká je tato skupina lidí (Židů) a jak je uzavřená sama pro sebe a jaká mocná je síla tohoto davu.*⁴⁸

Cicero si v úryvku všímá rozmáhající se židovské komunity (*manus*), její uzavřenosti (*concordia*), stejně jako síly židovského davu (*quantum valeat in contionibus*). V tomto textu, který napsal Cicero, je více než zřejmá obava z rozpínající se židovské komunity a jejího čím dál silícího vlivu v Římě.

⁴⁶ Náš překlad.

⁴⁷ GRANT, Michael. *Židé v římském světě*. Brno: Centra, s.r.o., 2003.

⁴⁸ Náš překlad. A zůstává otázkou, zda neměl Cicero na mysli náboženské shromáždění v případě - *quantum valeat in contionibus*.

4. Helénismus a Židé

4.1 Charakteristika helénismu

Helénismus můžeme datovat do období mezi smrtí Alexandra Velikého v roce 323 př. n. l. a vítězství Říma nad Řeky v roce 146 př. n. l. Helénismus lze charakterizovat tím, že Athény již nejsou jediným centrem řecké vzdělanosti, ale vedle nich přibývá řada nových center vzdělanosti. Je tady Alexandrie s její proslulou knihovnou, je tady i Řím. Kultura, která byla jen řecká – helénská se mění na helénistickou, což znamená, že jsou v ní obsaženy prvky cizích, především pak orientálních kultur.⁴⁹

Židé nebyli omezeni jenom na svou existenci v Palestině, ale bydleli ve všech zemích tehdejšího vzdělaného světa. Jejich bydlení mimo Palestinu nazývali rozptýlením, tj. *diasporou*. V diaspoře byli Židé zorganizováni v náboženských obcích, ve větších městech byli organizováni i v obce politické. Mnozí Židé se honosili i římským občanstvím.⁵⁰

Snad nejdůležitější z hlediska kulturně historického byla diaspora v Egyptě, jejíž počátky se datují až do 6. století př. n. l. Po dobytí Jeruzaléma králem babylonským Nebudkadnesarem (586 př. n. l.) a po zničení Judské říše se vystěhoval velký počet Židů z Palestiny a usadil se v Egyptě, kde se usadil na mnohých místech země. Dle Josefa Flavia byli již při zakládání města Alexandrie přijati Židé se stejnými právy s Helleny, což bylo potvrzeno výnosem císaře Klaudia.

V době diadochů byla Židům v Alexandrii vykázána k obývání celá čtvrť, která však byla oddělena od ostatního města, k tomu Josephus Flavius ve svém díle *Židovská válka* poznamenává následující:

„(Οἱ διάδοχοι) τόπον ἴδιον αὐτοῖς ἀφώρισαν, ὅπως καθαρωτέραν ἔχοιεν τὴν διαίταν, ἥττον ἐπιμισγομένων τῶν ἀλλοφύλων.“⁵¹

„... aby mohli vést čistý život, stýkajíce se co nejméně s cizinci.“

⁴⁹ KOVÁŘ, František. *Filosofické myšlení hellenistického židovstva*. Kladno: J. Šnajdr, 1922.

⁵⁰ Tamtéž

⁵¹ FLAVIUS, Josephus, *Válka židovská II*, 18:7.

4.2 Židé žijící v diaspoře

O rozšíření Židů v celém Egyptě se toho příliš nedovídáme, snad jenom několik poznámek o tomto vypovídá. Nejvýznamnější je zpráva Filonova, který tvrdí, že úhrnný počet židovského obyvatelstva v Egyptě obnášel i s Alexandrií 1 milion obyvatel. Pokud se budeme zamýšlet nad charakterem Židů žijících v diaspoře, potom si nemůžeme nevšimnout, že tito obyvatelé cítí být jak Židy, tak i Řeky.⁵²

Odtud snad pochází pojmenování „židovstvo helenistické“. Tito Židé se snaží o splynutí obou kultur, židovské i helénské, což však půjde velice těžko. Mudrci z té doby totiž v Židech vidí cosi cizorodého, odlišného, nepřátelského. Stejně tak na ně pohlíželi i Židé, kteří bydleli v Palestině. Snad jenom ti z Židů, kteří vynikli nad svými souvěrci, dovedli ve svém osobním životě provést onu syntézu židovství a helénství, kde typickým příkladem je jistě Filón Alexandrijský.⁵³

Židé, kteří žili v diaspoře, se snažili žít opravdový život podle toho, co přijali od svých předků. S neochvějnou energií a pevnou vůlí se tito Židé snažili dodržovat náboženský život dle Tory a nesplynout s pohanstvím svého okolí. Středobodem náboženského života Židů byla pravidelná sobotní shromáždění v synagogách, které byly zřizovány v místech s větším počtem židovského obyvatelstva.⁵⁴

Liturgickým jazykem byla těmto židům řečtina. V sobotu se předčítal zákon (Tora) i proroci, ale z řeckého překladu Bible. Tento překlad se jmenuje Septuaginta.⁵⁵ Hebrejština byla pro tyto Židy spíše exotickým jazykem a většina už ani hebrejštinu neznala. Kromě čtení řeckého textu v synagoze se i Židé řecky modlili, což se dělo se svolením rabínů.

Alexandrijští Židé měli nadto ještě dva zvláštní svátky, jeden byl slaven na památku přeložení Tory do řečtiny a ten druhý slavili na památku podivuhodného záchránění⁵⁶, jakého se jim dostalo kdysi, když Ptolemaios VII. Fyskon je chtěl dát usmrtit slony. Egyptští Židé měli ještě navíc jednu zvláštnost a to svůj vlastní chrám v Leontopoli, v němž se konaly pravidelně bohoslužby jako v Jeruzalémě.

⁵² KOVÁŘ, František. *Filosofické myšlení hellenistického židovstva*. Kladno: J. Šnajdr, 1922.

⁵³ Filón Alexandrijský byl židovský řecky píšící filosof a teolog, nejvýznamnější představitel židovské helénistické filosofie.

⁵⁴ KOVÁŘ, František. *Filosofické myšlení hellenistického židovstva*. Kladno: J. Šnajdr, 1922.

⁵⁵ Septuaginta z latiny sedmdesát; odtud často označovaná pouze římskou číslicí LXX nebo řeckým O', což je překlad Starého zákona do řečtiny a vůbec nejstarší zachovalý překlad Starého zákona, který vznikl v Alexandrii.

⁵⁶ KOVÁŘ, František. *Filosofické myšlení hellenistického židovstva*. Kladno: J. Šnajdr, 1922.

4.3 Rozdíl v myšlení Židů žijících v diaspoře a v Palestině

Židé v diaspoře se tedy snažili dodržovat přikázání zákona Mojžíšova, sice možná ne s takovou přesností a přísností a to například v otázkách o očišťování nečistoty, vzniklé dotekem pohana, nečisté osoby či věci. Určitě by se byl našel rozdíl mezi praktikováním víry v židovstvu palestinském či židovstvu žijícím v diaspoře.

Shledáváme, že kromě vlivu judaismu, formoval židovstvo v diaspoře také helénismus.⁵⁷ Židé v diaspoře se cítili být nejenom Židy, ale i Řeky, což potvrzovali nejenom řečí a obyčeji, rovněž tak i vzděláním. Semitská řeč, hebrejšťina se už naprosto zapomínala, teď byla denní řečí už jen řečtina. Podobně se už nedívali Židé na pohanství s takovým despektem, s kterým se na něj dívali ve své rodné vlasti. Následující generace už v pohanství nevidělo nic znečišťujícího, čeho je třeba se varovat. Svůj monoteismus ale striktně bránili proti pohanskému polyteismu.

Děti, které byly těmito Židy vychovávány, dostaly řecké vzdělání, které také setřelo nacionalistické myšlení Židů. Pravdou je, že s helénistickým vzděláním začalo židovstvo přijímat cizí představy, které byly jejich tradicím cizí.⁵⁸ Obzvláště tam, kde byli Židé bohatí a měli dobré sociální postavení, osvojily si tyto rodiny veškeré vzdělání své doby. Tohle uvažování platilo především v Alexandrii.

Pro všechny své myšlenky hledali Židé žijící v diaspoře oporu v Bibli, která jim zůstávala vším. Skutečně se dala v Bibli nalézt opora pro jejich styl života. Například:

„Tu řekl Samuel: Líbí se Hospodinu zápalné oběti a obětní hody víc než poslouchat Hospodina? Hle, poslouchat je lepší než obětní hod, pozorně rozvažovat je víc než tuk beranů.“ (Bible, 1 kniha Samuelova 15:22)

Podobným myšlenkovým způsobem ve svém nitru spojil Žid, který žil v diaspoře helenismus se židovstvím. Jak je patrné, judaismus, který byl praktikován v diaspoře, byl ovlivněn helénismem. V jistých případech to zašlo tak daleko, že například někteří Židé neuznávali doslovný význam Mojžíšova zákona. Biblické texty Mojžíšova zákona považovali pouze za symbolické vyjádření nadsmysluplných pravd, kde ponaučení hledali v alegorickém⁵⁹ výkladu těchto textů. Doslovným významem pak i pohrdali.

⁵⁷ KOVÁŘ, František. *Filosofické myšlení hellenistického židovstva*. Kladno: J. Šnajdr, 1922.

⁵⁸ Tamtéž

⁵⁹ Alegorický výkladem se myslí to, že Bible nám chce říci ještě něco víc než pouze konkrétní slova, která čteme. Což znamená, že Bible má hlubší, tajemný význam společně s významem doslovným.

K tomu, abychom pochopili charakter helénistického židovstva, musíme poukázat na charakter židovstva žijícího v Palestině. Jeho charakteristickým znakem byl partikularismus⁶⁰, což je vylučování se ze společností ostatního lidstva. Obnášelo to zákaz sňatků s pohany, zákaz stýkání se s jinými pohany, atd. Tyto znaky, které jsme vylíčili, nejsou znaky helénistického židovstva, ba co víc, byla tady snaha, tyto hradby rozdělující židovstvo žijící v diaspoře s Řeky, zbořit.

Židé, alespoň ti v diaspoře, měli snahu o to, aby se zbavili pout národní příslušnosti. Byla to snaha o židovský univerzalizmus, který se mohl rozvíjet v helénském prostředí, neboť mu připravil půdu. Byla to zajisté citlivost vůči moudrosti a náboženství východu, obzvláště to byl judaismus, který na Řeky působil svou jednotou a určitou povýšeností.

Pokud se zamyslíme nad tím, kdo se především přičinil svou povahou pro kladné přijetí judaismu, potom to byli stoičtí a kyničtí filozofové. Judaismus s těmito filozofickými směry měl totiž společnou etiku, přísné odvrácení se od všeho světského. Přitom židovství přinášelo nadto ještě něco cizorodého, což byla víra a zjevená pravda v pevné jistotě bez věčných rozporů, tak typických pro téměř všechny filozofické školy bez rozdílu.⁶¹

Židovská misie, dá-li se to takto nazvat, měla ale se svým šířením víry přece jenom nějaké překážky. Pokud chtěl člověk přestoupit na židovskou víru, musel světit soboty, dodržovat svátky, vzdát se vepřového a dodržovat další příkázání obsažená v Mojžíšově zákoně. Helénističtí Židé ale dovedli při apologetice, polemice a disputacích velice chytře vyzdvihnout ony stránky své víry, které mohly vzdělavcům helénského kulturního světa imponovat.

Židovský vliv byl natolik úspěšný, že nebylo snad města v Římské říši, kde by vedle etnických Židů nebylo širšího okruhu tzv. proselytů, což byli konvertité k judaismu z jiného než židovského národa. Ostatně i biblické texty se o tomto vyjadřují:

„Někteří z nich se tím dali přesvědčit a připojili se k Pavlovi a Silasovi, také velmi mnoho Řeků, kteří už ctili jediného Boha, a nemálo žen z významných rodin.“ (Bible, Skutky apoštolů 17:4)

⁶⁰ KOVÁŘ, František. *Filozofické myšlení hellenistického židovstva*. Kladno: J. Šnajdr, 1922.

⁶¹ Tamtéž

Tento biblický text potvrzuje výše řečené, téměř v každém městě byli konvertité, tj. proselyté. V tomto také spatřujeme jedno z prvních střetnutí mezi judaismem a křesťanstvím. Misie⁶² mezi pohany, kterou vykonávali Židé a kterou vykonávali křesťané.⁶³

O počtu těchto proselytů nepanuje mezi odborníky shoda, máme však svědectví, která ukazují, jak byli Židé ve svém působení mezi pohany úspěšní. Filón Alexandrijský například argumentuje s tím, že zákony všech nežidovských národů jsou omezeny pouze na jejich vlastní národ, kdežto židovský zákon (Tora) není omezen žádnými hranicemi své působnosti.

„πάντας γὰρ ἐπάγεται καὶ συνεπιστρέφει, βαρβάρους, Ἑλληνας, ἠπειρώτας, νησιώτας, ἔθνη τὰ ἔϱα, τὰ ἑσπέρια, Εὐρώπην, Ἀσίαν, ἅπασαν τὴν σίκουμένην ἀπὸ περάτων ἐπὶ πέρατα.“

„Neboť všechny přitahuje k sobě (Tora) a obrací je, barbary i Řeky, obyvatele pevniny i ostrovů, národy východu i západu, Evropy i Asie, celý obývaný svět od jednoho konce k druhému.“ Vita Mosis II., 20

⁶² Misie je typicky křesťanský pojem, který je spojen s nějakým posláním. V naší diplomové práci ho užíváme jako synonymum k „židovskému vlivu“. Zajisté židé misijně nepůsobili stejně jako křesťané.

⁶³ KOVÁŘ, František. *Filosofické myšlení hellenistického židovstva*. Kladno: J. Šnajdr, 1922.

5. Křesťané a Židé

5.1 Vzájemné vztahy křesťanů a Židů

Křesťanství, které původně vzniklo v římské provincii Judea na přelomu letopočtu, již ve 4. století n. l. určovalo světový názor mocenské elity Říma.⁶⁴ Jeden z důvodů mocenské expanze křesťanství lze přičítat i tomu názoru, že křesťané popírali jakékoliv spojení s judaismem. Může to doložit i jejich stanovisko ke zničení chrámu v roce 70 n. l. Křesťané nejenom že nelitovali zničení chrámu, ale naopak se z jeho zničení radovali⁶⁵, neboť měli za to, že se naplnila prorocká řeč Ježíše Krista:

„Když Ježíš vyšel z chrámu a odcházel odtud, přistoupili k němu učedníci a ukazovali mu chrámové stavby. On však jim řekl: Vidíte toto všechno? Amen, pravím vám, že tu nezůstane kámen na kameni, všechno bude rozmetáno.“ (Bible, Evangelium podle Matouše 24:1-2)

Takový postoj křesťanů vůči jednomu z nejposvátnějších míst judaismu, jistě nepřidal na vzájemných židovsko-křesťanských vztazích. Distancování se nového náboženství – křesťanství od judaismu, bylo ze strany Římanů přijato s povděkem. Křesťané byli pochopeni jako nové náboženství, které s židovstvím nemá pranic společného. Pro rozšíření křesťanství toho udělal v roce 312 n. l. snad nejvíce svou osobní angažovaností císař Konstantin.

Vědomí misijní činnosti, která je tak křesťanskému náboženství vlastní, odlišovala křesťanskou víru ode všech ostatních kultů v Římské říši. Podněcování k tomu, aby ctitelé Boha získávali další souvěrce a společně takto uctívali Boha, nebylo obvyklé ve starověkém světě. Bylo tomu spíše naopak. Pohané ve svém pohanství byli pyšní na to, že jejich náboženský život je vázaný na místní božstvo bez toho, aby očekávali, že se k jejich uctívání někdo přidá. Křesťané, obzvláště takoví horliví křesťané, jakým byl i apoštol Pavel, smýšleli jinak. Apoštol Pavel píše křesťanům do Korintu:

„Nemohu se chlubit tím, že kážu evangelium; nemohu jinak, běda mně, kdybych nekázal.“ (Bible, 1. list Korintským 9:16)

⁶⁴ GOODMAN, Martin. *Řím a Jeruzalém : střet starověkých civilizací*. [z anglického originálu přeložili Olga Sixtová a Ladislav Nagy]. Praha: Rybka, 2007.

⁶⁵ Tamtéž

Křesťané obzvláště v prvním století si vzali za svůj životní program šíření své vlastní víry jako misijního poslání, což bylo nepochybně naprosté novum ve světě starověku.⁶⁶ Snad bylo tohle myšlení umocněno tím, že křesťané očekávali blížící se konec světa, a tak chtěli zvěstováním dobré zprávy o Ježíši Kristu získat na svou stranu co nejvíce stoupenců.

Tohle se především ale nelíbilo Židům, vždyť v zorném poli misionářů byli zpočátku na prvním místě právě oni. Otázka, kterou si můžeme položit, proč Židé neuznali Ježíše Krista jako svého Spasitele, přesahuje rámec naší diplomové práce. Můžeme pouze odcitovat slova apoštola Pavla, který napsal:

„Izrael však, který usiloval o spravedlnost podle zákona, k cíli zákona nedospěl. Proč? Protože nevycházel z víry, nýbrž ze skutků. Narazili na kámen úrazu, jak je psáno: 'Hle, kladu na Siónu kámen úrazu a skálu pohoršení, ale kdo v něho věří, nebude zahanben.'“ (Bible, list Římanům 9:31-33)

Pro přijetí do řad stoupenců nového náboženství byla víra zajisté její platnou vstupenkou. Židovství se naproti tomu honosilo dodržováním Mojžíšova zákona, respektive dodržováním přikázání, která z Mojžíšova zákona, z Tory, vycházela. Vidění světa podle křesťanů a podle židů bylo v té době naprosto odlišné. A tento bod je určitě bodem, ve kterém došlo mezi oběma náboženstvími ke střetu.

Jak jsme již zmínili, nejenom křesťanství, ale i židovství podnikalo kroky k tomu, aby získalo nové stoupence do svých řad. V židovství to byli proselyté, alespoň takto byli nazváni konvertité k judaismu. Domníváme se, že misijní působení v 1. století n. l. a tudíž i určitý vliv, byl jedním z dalších podnětů k nevráživosti Židů a křesťanů navzájem. Docela jednoduše řečeno, vzájemná rivalita mezi Židy a křesťany byla pravděpodobně důvodem k počátečnímu antijudaismu křesťanů vůči Židům.⁶⁷

Dokazuje to i mimo jiné citát z Babylonské Talmudu:

ואמר ר"א לא הגלה הקדוש ברוך הוא את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים:

⁶⁶ GOODMAN, Martin. *Řím a Jeruzalém : střet starověkých civilizací*. [z anglického originálu přeložili Olga Sixtová a Ladislav Nagy]. Praha: Rybka, 2007.

⁶⁷ „Judaism, the first great missionary religion of the Mediterranean World.“ George Foot Moore, *Judaism in the First Centurie of the Christian Era*, I, 324. Překlad: „Judaismus je první velké misijní náboženství v oblasti Středozemního moře.“

Překlad: „*Rabi Eleazar také řekl: Svatý požehnaný On (Bůh), nevrhl Izrael do exilu mezi národy z jiného důvodu, než aby se proselyté (gerim) připojili k nim. (k Izraeli)*“ Babylonský Talmud, Mišna Pesachim 87b

Křesťanství jako náboženství, které oslovovalo všechny lidi bez rozdílu oproti nejrůznějším náboženským kultům starověku včetně židovství, dodávalo tomuto učení na přitažlivosti, stejně jako naprostá jistota křesťanů o životě po smrti, podobně jako dostupnost tohoto poznání pro všechny, kdo se stali součástí křesťanské víry v Ježíše Krista jako svého osobního zachránce. Křesťané sice odmítali uctívat ostatní bohy, kromě toho svého, ale na rozdíl od Židů neměli chrám jako centrum kultu, a tak se mohli k Ježíši Kristu modlit vlastně kdekoliv.

Není jisté, nakolik si křesťané v pozdějších dobách uvědomovali společné prvky, které je pojí s židovstvím. Nicméně je jasné, že první křesťané byli v náboženském smyslu zároveň i židy, kteří dodržovali společně s vírou v Ježíše Krista rovněž také židovské zvyky. Dokládá to i diskuze o smyslu obřízky pro křesťany, kde apoštol Pavel píše ve svém listu galatským křesťanům následující text:

„Tu svobodu nám vydobyl Kristus. Stůjte proto pevně a nedejte si na sebe znovu vložít otrocké jho. Slyšte, co vám já Pavel říkám: Dáváte-li se obřezat, Kristus vám nic neprospěje. Znovu dosvědčuji každému, kdo se dá obřezat, že je zavázán zachovávat celý zákon.“ (Bible, list Galatským 5:1-3)

Obřízka a dodržování celého Mojžíšova zákona bylo jedno z ústředních témat prvotní církve. Projevuje se v tomto již to, o čem jsme psali výše, tj. snaha oslabit vliv prvotních křesťanů ze strany Židů. Šlo docela jednoduše o to, že Židé křesťanům řekli, aby kromě víry v Ježíše Krista dodržovali Mojžíšův zákon, a tak je vlastně získali na svou stranu. Potom totiž stačilo dodat, že Ježíše Krista už vlastně nepotřebují, neboť spravedlnosti dosáhli prostřednictvím dodržování přikázání Mojžíšova zákona a rovněž také tím, že se nechali obřezat. Jenomže tak se křesťané stali židy, proti čemuž vystupuje apoštol Pavel v textu, který jsme uvedli výše.

Velké téma, křesťané židovského původu, kteří se scházeli nejenom na křesťanských bohoslužbách, ale také v synagogách, bylo patrně diskutováno stejně i mezi Židy. Možná šlo o vzájemné podezřívání, protože v okamžiku, kdy by byla ohrožena židovská víra, jak by se zachovali tito jejich souvěrci? Stáli by při ostatních Židech, nebo by se naopak přidali na stranu agresora?

Naprosté rozdělení mezi židovstvím a křesťanstvím je patrné ve smyslu modlitby osmnácti. Jde o velice starou židovskou modlitbu, kde jeden z modlitebních předmětů proklíná heretiky – a k tomuto tvrzení se vede diskuze mezi odborníky – osobně se domníváme, že se týká křesťanů. Vysvětlení je jednoduché, modlitba osmnácti se stala součástí židovské liturgie a ti, kdo byli zároveň křesťané (židovští křesťané) a účastnili se židovské bohoslužby, se modlitbu osmnácti modlit nemohli. Vždyť by proklínali sami sebe!

Židovští křesťané tak byli od židů postavení před volbu. Buď se naprosto rozejít se židovstvím a naplno se odevzdat víře v Ježíše Krista, nebo setrvat s ostatními židy ve víře svých otců, v judaismu a křesťanské víry se vlastně de facto vzdát.

Naši právě řečenou argumentaci potvrzuje Justin Mučedník ve svém díle Dialog s Židem Tryfónem, kde se dočteme:

„Occidistis enim justum et ante eum prophetas ejus; et nunc eos, qui spirant in illam et in summum Regem et creatorem universorum Deum, a quo missus est, aspernamini et quantum in vobis est afficitis contumelia, diris voventes in sanagogis vestris eos qui in Christum credunt.“⁶⁸

„Usmrtili jste zajisté Spravedlivého a před ním jeho proroky a nyní ty, kteří v něho doufají. A tím, který ho poslal, Všemohoucím Bohem a Tvůrcem všehomíra pohrdáte a jeho zneuctíváte; proklínáte ve svých synagogách ty, kdo v Ježíše Krista věří.“⁶⁹

Ta část textu, který jsme uvedli výše, o proklínání křesťanů v synagogách, zajisté není antisemitská řeč Justina Mučedníka zaměřená vůči židům, není to jeho bláhový výmysl, nýbrž pochází z jeho osobní zkušenosti.

Dvanáctá modlitba z Amidy:

„A pomlouvači ať nemají naději, všichni, kdo páchají bezbožnost, ať v okamžiku zmizí a všichni jsou rychle podetnuti, svévolníky rychle vyvrať, zlom, rozdrť a pokoř

⁶⁸ *Documenta Catholica omnia*. [online]. [cit. 2012-02-22]. Dostupné z: [http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0100-0160_Iustinus_Dialogus_cum_Tryphone_Judaeo_\(MPG_006_0471_0800\)_GM.pdf.html](http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0100-0160_Iustinus_Dialogus_cum_Tryphone_Judaeo_(MPG_006_0471_0800)_GM.pdf.html)

⁶⁹ Náš překlad latinského textu.

vbrzku, za našich dnů. Buď požehnán Bože, jenž láme nepřátele a pokořuje svévolníky.“⁷⁰

Na vysvětlenou se můžeme dočíst: „Dvanácté požehnání je jedno z nejspornějších požehnání Amidy. Žádá Boha o zničení malšinim („pomlouvačů“ nebo „donašečů“, též „tlachalů“), nepřátel Izraele, kteří ho chtějí pošpinit a zničit. Původně se toto požehnání možná týkalo rozličných sekt, které v židovství vznikaly, později možná křesťanů. Od dob Talmudu je toto požehnání známo jako Birkat ha-minim, přičemž slovo min značí totéž co sektář nebo heretik.“⁷¹

Co k tomu zbývá dodat? Židovští křesťané si nejspíš jasně začali uvědomovat, že to nadále nemohou „hrát na obě strany“, nebo snad byla modlitba osmnácti pouze další kamínek mozaiky v poznání, že si přítomnost židovských křesťanů v synagoze ostatní židé nepřejí.

Na druhou stranu, apologetika křesťanské víry vůči judaismu, bez možnosti toho, aby někdo byl zároveň žid i křesťan, je zaznamenána v textech Nového zákona především díky myšlenkám apoštola Pavla.

Jak můžeme vidět, z obou dvou stran, tj. jak z židovství, tak i z křesťanství, byly podniknuty takové kroky, aby obě náboženství zůstala bez cizorodého vlivu, který by je snad ohrožoval zevnitř. Přirozeně podobné postoje mohly vyvolávat vzájemné napětí mezi Židy a křesťany.

5.2 Desatero a jeho pojetí u židů a křesťanů

Napětí, které postupně začalo vznikat mezi synagogou a církví, ve svých důsledcích může také potvrdit odlišné pojetí desatera u křesťanů a u židů. Jde pouze o jinak rozdělená přikázání desatera, což ale bude mít zásadní vliv na poselství desatera, jak si nyní dokážeme.

Nemáme jediný důkaz, jak byl text napsaný na desky desatera. Víme jen, že Mojžíš nejprve obdržel jedny desky, ale ty posléze zničil, potom Mojžíš přichází s druhými deskami desatera. Nikde však není zaznamenáno, že by tyto desky smlouvy byly

⁷⁰ Šmone esre: Modlitba osmnácti požehnání. [online]. [cit. 2012-02-22]. Dostupné z: http://www.olam.cz/pamatky/napisy/prizemi/nastenne_napisy/smone_esre.html.

⁷¹ Amida [online], poslední aktualizace 2. února 2012 [cit. 22. 2. 2012], Wikipedie. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Amida>.

někomu ukázány. Literární uspořádání nám napomůže mnohem lépe pochopit Boží jednání s člověkem, stejně jako pravdu o nás samotných.

Starý zákon často hovoří o deseti slovech, nikde ale nehovoří, jaká slova byla zamýšlena. Vždyť samotné desatero obsahuje snad tucet slov. Prvním a zásadním problémem tedy bude, jak uspořádat ona slova dekalogu do deseti částí. Ve své podstatě jsou známy minimálně dvě hlavní tradice rozdělení deseti slov desatera.

Tyto tradice jsou: židovská a křesťanská tradice dělení deseti slov desatera.

Jak si dokážeme, to křesťanské čtení deseti slov je pravdivé, neboť navazuje na původnější čtení desatera, spíše než židovské čtení desatera. Jak se zdá, tak se rabíni pokoušeli něco ukrýt před ranými křesťany, a právě z těchto důvodů čtou dnes židé desatero odlišně. Rané čtení desatera v církvi se podle Augustina odvolává k původnímu hebrejskému čtení, a tento způsob rozčlenění dekalogu tridentský koncil přijal jako své nezměnitelné dogma.

Židé se odvolávají, a možná se nám to bude jevit jako rozumné, na dělení dvou desek s následující strukturou: první deska hovoří o závazcích vůči Pánu Bohu, z těchto důvodů je v prvních pěti slovech jmenován Pán Bůh, zatímco druhá deska je výpovědí o člověku. Rabíni dělí desatero podle dvou různých kritérií pravidel, jedno, které souvisí s Hospodinem Bohem a druhé, které souvisí s člověkem. Logika desek je tímto ale „redukována“ do zjednodušeného dualismu. Přijímané čtení má hned několik slabin, které jsme posléze objevili:

- 1.** Zjevuje se propast mezi „božským“ a „lidským“ a to navzdory Duchu biblických textů.
- 2.** Nenabízí se nám kloudné vysvětlení proč právě deset slov.
- 3.** Tímto způsobem se kazí literární soulad prvního slova desatera.

Četba textu podle křesťanského dělení dekalogu vyloučí tyto nesnáze. Pro přehlednější vysvětlení jsme vytvořili tabulku, kde porovnáváme rozdělení deseti přikázání podle židů a podle křesťanů.

četba desatera podle židů	četba desatera podle křesťanů
<p style="text-align: center;">1</p> <p>Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.</p>	<p style="text-align: center;">1</p> <p>Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví. Nebudeš mít jiného boha mimo mne. Nezobrazíš si Boha zpodobením ničeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají.</p>
<p style="text-align: center;">2</p> <p>Nebudeš mít jiného boha mimo mne. Nezobrazíš si Boha zpodobením ničeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají.</p>	
<p style="text-align: center;">3</p> <p>Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval.</p>	<p style="text-align: center;">2</p> <p>Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval.</p>
<p style="text-align: center;">4</p> <p>Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočinku Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách. V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý.</p>	<p style="text-align: center;">3</p> <p>Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočinku Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách. V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý.</p>
<p style="text-align: center;">5</p> <p>Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.</p>	<p style="text-align: center;">4</p> <p>Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.</p>
<p style="text-align: center;">6</p> <p>Nezabiješ.</p>	<p style="text-align: center;">5</p> <p>Nezabiješ.</p>
<p style="text-align: center;">7</p> <p>Nezesmilníš.</p>	<p style="text-align: center;">6</p> <p>Nezesmilníš.</p>
<p style="text-align: center;">8</p> <p>Nepokradeš.</p>	<p style="text-align: center;">7</p> <p>Nepokradeš.</p>
<p style="text-align: center;">9</p> <p>Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví.</p>	<p style="text-align: center;">8</p> <p>Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví.</p>
<p style="text-align: center;">10</p> <p>Nebudeš dychtit po domě svého bližního. Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu."</p>	<p style="text-align: center;">9</p> <p>Nebudeš dychtit po domě svého bližního.</p>
<p style="text-align: center;">10</p> <p>Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu."</p>	<p style="text-align: center;">10</p> <p>Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu."</p>

První slovo desatera⁷², má pět odlišných složek. Těchto pět částí má symetrickou strukturu. První (a) a poslední element (e) poskytuje vyváženou kostru pro centrální základy, což je část (b-d).

„(a) *Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.*(b) *Nebudeš mít jiného boha mimo mne.*(c) *Nezobrazíš si Boha zpodobením*

⁷² Bible, kniha Exodus 20:2-6

ničeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí.(d) Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit.(e) Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají.“⁷³

- a.** Já jsem Hospodin...
- b.** Nebudeš mít...
- c.** Nezobrazíš si...
- d.** Nebudeš se...
- e.** Já jsem Hospodin...

Hospodin Bůh mluví v první osobě v obou částech tohoto konstruktů (a,e). Ve střední části (b-d) jsou tři přikázání. Můžeme hovořit s jistotou o Hospodinově osobním zjevení (části a,e) a třech zákazech proti modlářství. „První slovo“ dekalogu obsahuje část, která odkazuje jednak na minulost, „já jsem tě vyvedl z egyptské země“, jednak k budoucnosti, „prokazují milosrdenství tisícům pokolení“. Obě části biblického textu (a,e) se dají pochopit jako historicko-národní perspektiva, naproti osobní spravedlnosti (b-d), která je určována lidským chováním.

Je jasné, že se souměrnost prvního slova (a-e) kompletně vytratila, když ji židé rozdělili do dvou slov. A již je rovněž nad slunce jasné, proč si rabíni přáli změnit uspořádání prvního slova desatera. V době trojičního rozkolu mezi křesťanstvím a judaismem, mezi církví a synagogou v prvním a druhém století, si židé přáli potřit jinověrce jakoukoliv přijatelnou podporou s pomocí tradice, a to dokonce i za cenu zásahu do biblického textu. (ačkoliv jde „pouze“ o jinak rozdělené čtení desatera)

Židé potlačili své vlastní starověké čtení biblického textu, které naopak zachovali křesťané. Židé rozdělili dekalog svým způsobem z jednoho prostého důvodu, aby se křesťané neodvolávali na biblický text desatera, kdy se Bůh zjevuje jako trojjediný na Sinaji – v určitém smyslu by se totiž zmíněný biblický text dal chápat právě v tomto smyslu. Biblický text prvního slova je totiž jasně rozdělený do troj-částí a to: času, člověka a místa. Jenomže se tím naprosto vytratilo poselství, které bylo určeno lidem. Nyní si ukážeme, jaké poselství lze z původního rozdělení dekalogu vyčíst.

⁷³ Bible, kniha Exodus 20:2-6

Desatero můžeme chápat jako pět párů, pět dvojic. Jasně je to vidět v závěru dekalogu, který začíná: „nebudeš dychtit“. Podobně je tomu i na začátku desatera, kde pár začíná zmínkou o Hospodinu Bohu. Druhá dvojice je ve svém charakteru podobná: „pamatuj“ a „cti“, zatímco ostatní slova jsou jasně příkazy. Druhá dvojice obsahuje „perspektivu“ času: „Šest dní budeš pracovat“, „prokazují milosrdenství tisícům pokolení“ a „abys byl dlouho živ na zemi“.

Tabulka desíti přikázání, které jsou rozdělené na obou deskách (A, B):

pět párů přikázání rozděleného podle původní tradice	
<p style="text-align: center;">1A</p> <p>Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví. Nebudeš mít jiného boha mimo mne. Nezobrazíš si Boha zpodoběním něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají.</p>	<p style="text-align: center;">1B</p> <p>Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval.</p>
<p style="text-align: center;">2A</p> <p>Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočinku Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách. V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý.</p>	<p style="text-align: center;">2B</p> <p>Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.</p>
<p style="text-align: center;">3A</p> <p>Nezabiješ</p>	<p style="text-align: center;">3B</p> <p>Nezesmilníš.</p>
<p style="text-align: center;">4A</p> <p>Nepokradeš</p>	<p style="text-align: center;">4B</p> <p>Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví.</p>
<p style="text-align: center;">5A</p> <p>Nebudeš dychtit po domě svého bližního.</p>	<p style="text-align: center;">5B</p> <p>Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu."</p>

Pět párů slov na dvou deskách jsou přikázání, v kterých můžeme spatřit postup od božského k pozemskému. První pár začíná božským zjevením, poslední pár, který uzavírá desatero, končí lidskou závistí. První pár zjevuje Boha jako takového, naprosto nesobeckého, který daruje lidem své jméno a svá přikázání, naproti tomu na

opačném konci desatera se nachází člověk, jehož lidskou přirozeností je chamtivost a dychtivost po statcích jiného člověka.⁷⁴

Ač se to může zdát někomu přinejmenším podivné, při výkladu biblických textů je podstatné i rozdělení biblického textu na jednotlivé úseky, jak jsme mohli zaznamenat při našem výkladu o desateru.⁷⁵

5.3 Odlišné čtení některých biblických textů židy a křesťany

Napětí ve vzájemných diskuzích mezi křesťany a židy se podepsalo rovněž do chápání jistých pasáží Svatých textů Bible. V jednom případě jsme dokonce zaznamenali, a to pravděpodobně na základě vzájemných žido-křesťanských diskuzí, zásah do čtení biblického textu. Je psáno:

„A dále: Ty, Pane, jsi na počátku založil zemi, i nebesa jsou dílem tvých rukou. Ona pomínou, ty však zůstáváš; nebesa zvetšejí jako oděv.“⁷⁶

Uvedený text z Nového zákona je jedním z nejdůležitějších biblických textů pro vyznání Ježíše jako Boha. Když si ale otevřeme knihu Žalmů, kdy tento novozákonní text má být její citací, najdeme tam napsáno něco naprosto odlišného:

„Pravím: Bože můj, uprostřed mých dnů mě odtud neber! z pokolení do pokolení půjdou tvá léta. Dávno jsi založil zemi, i nebesa jsou dílo tvých rukou. Ta zaniknou, a ty budeš trvat, všechno zvetší jako roucho.“⁷⁷

Novozákonní citace, kde hovoří Hospodin Bůh o Ježíši Kristu: *„A dále: Ty, Pane, jsi na počátku založil zemi, i nebesa jsou dílem tvých rukou. Ona pomínou, ty však zůstáváš; nebesa zvetšejí jako oděv.“*

⁷⁴ Tady si jistě připomeneme slova Ježíše Krista: „Nikdo nemůže sloužit dvěma pánům. Neboť jednoho bude nenávidět a druhého milovat, k jednomu se přidá a druhým potom pohrdne. Nemůžete sloužit Bohu i majetku.“ (Nový zákon, Matoušovo evangelium 6:24)

⁷⁵ Inspirovala nás rabínská práce Mosheho Klineho, která je k nalezení: KLINE, Moshe. *A new approach to torah and mishnah* [online]. 2011 [cit. 2011-12-04]. The Exoteric Decalogue. Dostupné z WWW: <<http://chaver.com/Torah-New/English/Articles/The%20Decalogue.html>>.

⁷⁶ Bible, list Židům 1:10-11

⁷⁷ Bible, Žalm 102:25-27

Starozákonní předloha, kde hovoří žalmista o Pánu Bohu: „Dávno jsi založil zemi, i nebesa jsou dílo tvých rukou. Ta zaniknou, a ty budeš trvat, všechno zvětší jako roucho.“

Zatímco ve verších v listu Židům hovoří Bůh o Mesiáši, o Kristu, starozákonní text, který je předlohou pro Nový zákon, je řečí žalmisty k Bohu! Nedokázali jsme si to nijak rozumově vysvětlit, protože to bez znalosti hebrejštiny ani kloudně nejde. Text z listu Židům Nového zákona je vyznáním Pána Boha o Ježíši Kristu, text z knihy Žalmů Starého zákona je vyznáním žalmisty o Pánu Bohu. Problém se ukrývá v hebrejštině. Rozdílná vokalizace naprosto mění mluvčího. Uvedeme si nyní biblický text, který bude pro úvahu zásadní, v hebrejském jazyce:

אָמַר אֱלֹהִים אֶל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצֵי יָמֵי בְדוֹר דּוֹרִים שְׁנוֹתָיִךְ:
אָמַר אֱלֹהִים אֶל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצֵי יָמֵי בְדוֹר דּוֹרִים שְׁנוֹתָיִךְ:

Horní řádek, hebrejský text: אָמַר אֱלֹהִים אֶל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצֵי יָמֵי בְדוֹר דּוֹרִים שְׁנוֹתָיִךְ [Omar Eli al taaleni bachaři jama bedor dorim šenotecha] překlad: „*Pravím: Bože můj, uprostřed mých dnů mě odtud neber! Z pokolení do pokolení půjdou tvá léta.*“⁷⁸ je hlavním čtením v Hebraice⁷⁹.

Spodní řádek, hebrejský text: אָמַר אֱלֹהִים אֶל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצֵי יָמֵי בְדוֹר דּוֹרִים שְׁנוֹתָיִךְ [Emor elaj al taaleni bachaři jama bedor dorim šenotecha] překlad: „*Řekni mně: uprostřed mých dnů mě odtud neber! z pokolení do pokolení půjdou tvá léta.*“ A překlad tohoto hebrejského textu do řečtiny v Septuagintě „... ἀναγγεῖλόν μοι· μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν μου, ἐν γενεᾷ γενεῶν τὰ ἔτη σου.“

K tomu je třeba podat jisté vysvětlení. Hebrejský text byl původně bez vokalizace, biblická pasáž by vypadala následovně: אָמַר אֱלֹהִים אֶל תעלני בחצי ימי בדור דורים שנותיך a je také nejstarším biblickým textem. Vokalizace hebrejského textu je záležitostí až doby 10. století našeho letopočtu.⁸⁰

⁷⁸ Bible, kniha Žalmů 102:25

⁷⁹ Za jeden z nejautentičtějších a přitom běžně dostupných ucelených textů Hebrejské Bible patřících do masoretské rodiny textů považujeme dílo „Biblia Hebraica Stuttgartensia“, která je všeobecně respektována jako jeden z podstatných hebrejských textů Starého zákona.

⁸⁰ Vokalizace hebrejského textu Bible byla fixována před 10. stoletím v takzvaném masoretském textu. Vokalizací se zde dosáhlo jednak toho, že se zamezilo různočtením a tím i odlišnému výkladu textu,

Nepochybujeme a tenhle uvedený příklad toho může být vážnou námitkou v židovsko-křesťanských diskuzích – že se při vokalizaci hebrejského textu již projevila tendence našich židovských přátel v některých momentech, které to umožňují, vokalizovat text s tím, aby se hebrejský text nedal vyložit prokřesťansky.

Septuaginta totiž cituje „... ἀνάγγελόν μοι· μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν μου, ἐν γενεᾷ γενεῶν τὰ ἔτη σου.“⁸¹ Septuaginta překládá „ἀνάγγελόν μοι“ zmíněné hebrejské spojení אָמַר לִי „řekni mně“. Výpověď z knihy Žalmů je takto výpovědí o Mesiáši:

„Řekni mně: uprostřed mých dnů mě odtud neber! z pokolení do pokolení půjdou tvá léta. Dávno jsi založil zemi, i nebesa jsou dílo tvých rukou. Ta zaniknou, a ty budeš trvat, všechno zvětší jako roucho, vyměníš je jako šat a vše se změní.“ Biblický text „...uprostřed mých dnů mě odtud neber! z pokolení do pokolení půjdou tvá léta. Dávno jsi založil zemi, i nebesa jsou dílo tvých rukou. Ta zaniknou, a ty budeš trvat, všechno zvětší jako roucho, vyměníš je jako šat a vše se změní.“ je potom výpovědí Pána Boha⁸² o někom jiném, na kterou se odvolává pisatel listu Židům: „O Synovi však promluvil Bůh Otec: A dále: Ty, Pane, jsi na počátku založil zemi, i nebesa jsou dílem tvých rukou. Ona pomínou, ty však zůstáváš; nebesa zvětšejí jako oděv...“⁸³

Máme zde tudíž dvě možná čtení biblického textu, která se liší pouze vokalizací. Avšak díky vokalizaci se také mění mluvčí a poselství biblického textu určeného čtenáři. Septuaginta se odkazuje na jedno čtení, Nový zákon pak cituje Septuagintu. Druhé čtení, které mají jako hlavní čtení židé ve svých textech, je zásadně odlišné.

V čem je tedy jádro problém? Jedna možnost čtení hebrejského textu je prokřesťanská, zatímco druhá možnost čtení hebrejského textu neumožňuje křesťanskou interpretaci. Je nutné také zmínit jisté pravidlo, jistý úzus, kde panuje jistá dohoda mezi vykladači Bible. Pokud je nějaký spor ohledně Svatých textů Bible, konkrétně v případě hebrejského textu, rozhoduje v zásadě konsonantní hebrejský text bez vokalizace. Tím chceme naznačit, že židé na svou verzi mají defakto nárok; „posvěcený“ nadto tím, že ekumenický překlad Bible překládá text z knihy Žalmů prožidovsky a nikoliv prokřesťansky.

jednak toho, že se uchovala výslovnost v té době již mrtvého jazyka. Přesto musíme pamatovat na to, že tato vokalizace je poměrně mladá a pozdní, a musíme počítat při interpretaci textu i s jinými variantami vokalizace.

⁸¹ Je zajímavé, že Septuaginta má tento text „rozdělený“ mezi dva verše – 24 a 25.

⁸² Je jasné, že král David nemohl založit nebesa a zemi, tudíž je to výpověď o Mesiáši.

⁸³ Nový zákon, list Židům 1:8-11

6. Antijudaismus raných křesťanů

6.1 Protizidovské postoje některých křesťanů v prvokřesťanské církvi

Nejstarší mimobiblická zmínka Kristova jména je z pera historizujícího autora císařských životopisů C. Suetonia Tranquilla a vztahuje se k roku 49 n. l., kdy císař Claudius vyhnal z Říma Židy, mezi nimiž působil rozvrat jistý Chréstos. Chréstos je nepochybně zkomolenina jména Christos.

„Judaeos impulsore Chresto assidue tumultuantis Roma expulit.“ (Suetonius, Claudius 25)

„Vyhnal z Říma Židy, kteří se bouřili z podnětu jistého Chresta.“

Je více než jasné, že autentický záznam Suetonia svědčí o tom, že ve vzájemných židovsko-křesťanských vztazích v oné době to podstatně skřípe.

„Protizidovské zásahy Claudiovy je nutno vidět v rámci jeho náboženské politiky, která směřovala proti jiným cizím kultům, například proti keltskému náboženství druidů, nebo proti astrologii, přicházející z Orientu.“⁸⁴

Pro to, aby se z židovské sekty (a křesťanství bylo zpočátku součástí judaismu), stalo celosvětové náboženství, můžeme uvažovat o třech podstatných věcech, které na to měly vliv.

1. Křesťané odmítli Toru, tj. Mojžíšův zákon, čímž se vydělili z judaismu.
2. Židé naproti tomu nepřijali Ježíše jako Spasitele a Zachránce.
3. Křesťanské náboženství se stalo přístupné pro všechna etnika.

Židovská různorodost, různorodost mravů – *diversitas morum*⁸⁵ byla odlišná od zvyků a mravů panujících v Římské říši, což chápeme jako jeden z konfliktů majoritní společnosti s touto minoritou.

⁸⁴ BERND, Martin, SCHULIN, Ernst: *Židovská menšina v dějinách*. Praha, Votobia, 1997.

⁸⁵ Tacitus, *Dějiny* 5, 12

Nový zákon bychom pro jeho charakter ještě neměli označovat za první z rodu spisů *Adversus Judaeos*. Již v prvním století však žije křesťanská a židovská obec ve vzájemném distancování, což dokazuje jeden z podstatných textů. Jedno ustanovení z oné doby, tj. z prvního století, jasně definuje, jak by se měli křesťané modlit.

„Αἰ δὲ νηστεῖται ὑμῶν μὴ ἔστωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν. νηστεύουσι γὰρ δευτέρα σαββάτων καὶ πέμτη· ὑμεῖς δὲ νηστεύσατε τετράδα καὶ παρασκευήν. μηδὲ προσεύχεσθε ὡς οἱ ὑποκριταί, ἀλλ’ ὡς ἐκέλευσεν ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ αὐτοῦ.“

„*Vaše posty ať nejsou posty pokrytců. Ti se totiž postí v pondělí a ve čtvrtek. Vy se však postěte ve středu a pátek. Ani se nemodlete jako pokrytci, nýbrž jak přikázal Pán ve svém evangeliu.*“ (Didache 8:1-2)

V tomto textu jsou nepochybně míněni těmi pokrytci⁸⁶ Židé. Musíme podotknout, že v době mezi 2. a 7. stoletím vznikla celá řada spisů, která nesla název *Adversus Judaeos*. Několik traktátů podobného zaměření se snad ztratilo, ale jiné, například od Tertulliana, se zachovaly. V Agustinově knihovničce bychom traktát podobného zaměření našli také. Tento druh raného křesťanského písemnictví ukončil v 7. st. n. l. Isidor Sevillský.⁸⁷

Nenávistnou rétorikou vůči Židům argumentoval biskup z Malé Asie, Melitón ze Sard. Melitón ze Sard byl biskupem maloasijského křesťanského sboru z druhé poloviny 2. století. Jeho spis, který se nazývá *Peri Pascha* (O Pasše), bývá datován do roku 170 n. l. Biskup Melitón ze Sard napsal:

„Ἀχάριστε Ἰσραήλ, δεῦρο, καὶ κρίθητι πρὸς με περὶ τῆς ἀχαριστίας σου.“

„*Nevděčný Izraeli, pojď sem a buď přede mnou souzen za svoji nevděčnost.*“

A dále biskup Melitón vyčítá synům Izraele následující:

⁸⁶ Objasníme podrobněji v následující kapitole. Řecké slovo ὑποκριταί [hypokritai] neoznačuje pokrytce, ale je překladem hebrejského slova vytvořeného z hebrejského slovního kořene חנף [ch.n.f], který znamená: být bezbožný, nevěřící atd.

⁸⁷ BERND, Martin, SCHULIN, Ernst: *Židovská menšina v dějinách*. Praha, Votobia, 1997.

„Ἀτίμητοι α[ί παρ' αὐτοῦ σοι δω]ραί. Σὺ δὲ ἀτίμως ἀνταπ[έδωκας εἰς αὐτὸν] τὰς ἀχαριστίας ἀνταποδ[οὺς αὐτῶ] κακὰ ἀντὶ καλῶν καὶ θλίψιν [ἀντὶ] χαρᾶς καὶ θάνατον ἀντὶ ζωῆς, [ὑπὲρ] οὗ καὶ ἀποθανεῖν σε ἔδει.“

„*Neocenitelná jsou dobrodiní, která ti prokázal, a tys mu, dalek toho, abys mu vzdal čest za jeho milosti, oplatil nevděčností: zlobou za dobrotu a utrpením za radost a smrtí za život; tomu, za kterého jsi měl i zemřít.*“

A dále:

„σὺ τοῦτον ἀπέκτεινας ἐν τῇ μεγάλῃ ἑορτῇ.“

„*Tys jej však zabil o velkém svátku.*“

Ve své protižidovské argumentaci pokračuje biskup Melitón následovně:

„Ἀπ[έκτεινάς] σου τὸν κύριον ἐν μέσῳ Ἱερο[υσαλήμ]. Ἀκούσατε πᾶσαι αἱ πατ[ριαὶ τῶν ἔθ]νῶν καὶ ἴδετε· [Καινὸς φόνος γ]έγονεν ἐν μέσῳ Ἱ[ερουσαλήμ], [ἐν πόλει νομικῆ], [ἐν πόλει Ἑβραϊκῆ], [ἐν πόλει προφητικῆ], [ἐν πόλει δικαία νομιζομένη]. [Καὶ τίς πεφόνευται]; [Τίς δὲ ὁ φονεύς];“

„*Zabil jsi svého Pána uprostřed Jeruzaléma. Slyšte, všechna pokolení národů a vizte: Neslýchaná vražda se stala uprostřed Jeruzaléma, ve městě Tory, ve městě židovském, ve městě proroků, ve městě, které je pokládáno za spravedlivé. A kdo tedy byl zavražděn? A kdo je tedy vrah?*“

Biskup Melitón byl jedním z prvních, ne-li naprosto první, kdo obvinil Židy z „bohovraždy“, z vraždy Boha. Na dlouhou dobu se tak stala tato rétorika vděčným námětem nenávistných výlevů křesťanů vůči Židům. Počítáme, že tomu v současnosti u křesťanských antisemitů nebude jinak.

Proč se tak začali chovat křesťanů vůči svým židovským bližním? Obávali se snad něčeho ze strany Židů? Je to více než pravděpodobné. Domníváme se, že v době pronásledování křesťanů od Římanů mohli jednotliví pronásledovaní křesťané upadnout do pokušení obrátit se od společenství církve zpět k synagoze a hledat v náručí judaismu jistou ochranu, podloženou navíc tím, že židé byli opravdu zbožní

dle Tory. Podobná „kolaborace“ křesťanů zpět k judaismu se pochopitelně nemohla líbit jejich církevním představitelům, a proto vycházely spisy podobného charakteru.

Přesto se našly i myšlenky o milosrdenství v prvokřesťanské církvi, kde v jednom z mnoha církevních ustanovení, konkrétně z 3. století, se můžeme dočíst, aby se zvláště o Velikonocích křesťané za Židy modlili, postili a měli s nimi soucit. Čtvrté století bylo ve znamení oficiálního uznání křesťanské víry. Císař Theodosius vyhláší křesťanství za jedinou uznávanou víru v Římské říši, židovskému náboženství však zůstalo jeho privilegium – tj. *religio licita* – povoleného náboženství.

V čem je tady odlišná řeč biskupa Melitóna od podobné řeči apoštola Petra:

„Ať tedy všechen Izrael s jistotou ví, že toho Ježíše, kterého vy jste ukřižovali, učinil Bůh Pánem a Mesiášem. Když to slyšeli, byli zasaženi v srdci a řekli Petrovi i ostatním apoštolům: Co máme dělat, bratří?“ (Bible, kniha Skutků 2:36-37)

Především v tom, k čemu ona řeč vedla. V biblickém textu stojí psáno:

„Když to slyšeli, byli zasaženi v srdci a řekli Petrovi i ostatním apoštolům: Co máme dělat, bratří?“ (Bible, kniha Skutků 2:37)

Což stěží mohu říct o slovech napsaných ve spisu Peri Pascha biskupa Melitóna:

„Neslýchaná vražda se stala uprostřed Jeruzaléma, ve městě Tory, ve městě židovském, ve městě proroků, ve městě, které je pokládáno za spravedlivé. A kdo tedy byl zavražděn? A kdo je tedy vrah?“ (biskup Melitón, Peri Pascha)

Zatímco v prvním případě řeč apoštola Petra vedla jeho posluchače k pokání, v druhém případě řeč biskupa Melitóna takový dopad na jeho posluchače jistě neměla.

6.2 Protizidovské postoje křesťanů v Římské říši

Čtvrté století tedy přineslo křesťanské církvi její oficiální uznání. Ti, kteří byli zprvu pronásledováni, se teď těší ochraně státu. Židé jsou i nadále pod ochranou římského práva, ale rychle se prosazující křesťanství bude později hrát zásadní roli pro další existenci židovského náboženství v Římské říši.

Jsou nejméně tři události⁸⁸, které svědčí o narůstajícím křesťanském antijudaismu, při spolupráci církve s politickou mocí. První z nich je požár synagogy v Kalliniku. V roce 388 n. l. byla vypálena malá synagoga v Kalliniku, což bylo malé město na Eufratu. Žháři byli s největší pravděpodobností křesťané z místní křesťanské komunity; do tohoto incidentu byli zapleteni patrně i mniši se svým biskupem. Šlo o evidentní porušení právního řádu.

Císař Theodocius žádal, aby viníci byli potrestáni podle platného práva, stejně tak aby napravili způsobené škody. Co se však nestalo, křesťané vznesli protest, který vzešel od Ambrože, významného a respektovaného biskupa císařského sídelního města Milána. Nadto byl tento křesťan císařovým důvěrníkem. V dopise, který zaslal císaři, se Ambrož ohrazuje vůči císařovu požadavku.

Pro císaře tento dopis přinesl spíše starosti, neboť svého biskupa znal velice dobře. Po jejich osobním setkání se císař rozhodl vyhovět svému biskupovi. Zajisté se tak potvrdilo: „Právo křesťanské zbožnosti stojí nad jakýmkoliv právem státu.“ Beztrestnost vypálení synagogy potom povzbudila mnohé křesťany k ničení synagog. Avšak i císař musel vydat takové zákony, aby zajistil synagogám zákonnou ochranu.⁸⁹

Druhou událostí, která svědčila o narůstajícím antijudaismu křesťanské církve, bylo vystoupení Jana Zlatoústého, který na podzim roku 386 přednesl osm dlouhých kázání pod názvem *Adversus Judaeos*. V Antiochii, kde tento kazatel Božího slova sídlil, žila vcelku početná židovská komunita. Janovi Zlatoústému se dostávalo od křesťanů při jeho prosloveh takového uznání, že mu za jeho službu slovem i tleskali. Podnětem k jeho protižidovským kázáním bylo protikřesťanské horlení císaře Juliána. Císař Julián byl nadchnut myšlenkou, že celou Římskou říši přivede zpět k pohanským bohům. Přehlédl tedy i takovou událost, že Židé za jeho panování zničili křesťanské kostely v Damašku, Gaze, Aškalonu, Bejrútu a Alexandrii.

Zbořený chrám, to byl podstatný bod, kterým argumentovali od jeho zničení v roce 70 n. l. křesťané vůči Židům, s tím, že s koncem chrámu skončila i židovská víra. Obzvláště v letech vlády císaře Juliána to byl značný argument křesťanů. Císař se rozhodl postavit nový Chrám v Jeruzalémě. Nicméně mu při jeho pokusu nepřálo štěstí, došlo k zemětřesení a k požáru, takže od snah postavit Chrám musel Císař upustit. Je jasné, že pro křesťany tyto události byly Božím znamením, naproti tomu pro Židy to bylo více než nepříjemné.

⁸⁸ BERND, Martin, SCHULIN, Ernst: *Židovská menšina v dějinách*. Praha, Votobia, 1997.

⁸⁹ BERND, Martin, SCHULIN, Ernst: *Židovská menšina v dějinách*. Praha, Votobia, 1997.

Císař byl u místních v Antiochii ve veliké nemilosti, a to i tak, že se mu zcela otevřeně vysmívali, nazývalo ho „kozlem“.⁹⁰ Po jeho předčasné smrti v roce 363 se nenávisť místních obrátila proti těm, kdo byli pod císařovou ochranou – což byla místní antiochijská židovská obec. Antisemitismus postupně narůstal. A za této situace přišel o dvacet let později Jan Zlatoústý se svými protižidovskými kázáními.⁹¹

Ve svých kázáních přišel Jan Zlatoústý s opravdu výraznou rétorikou. Ve svém kázání tvrdil, že *„Židé nectí Boha, že v synagogách sídlí démoni, to, co se tam slaví je modlářství. Židé a křesťané nemají nic společného. Židé neposlouchali své proroky, a tak se stali otroky démonů“*. Celou řadu dalších obvinění bychom našli v řeči tohoto „muže Božího“. Pravdou sice zůstává, že bychom měli posoudit podobné výlevy Jana Zlatoústého a mnohých dalších antisemitů z hlediska tehdejší situace, ale neznamená to, že se smyslem jeho slov budeme souhlasit a neodsoudíme je.

Augustinovo kázání o Židech je posledním z těchto tří příkladů, na nichž chceme demonstrovat obtížný vztah mezi Židy a křesťany. Ve svých protižidovských řečech byl mnohem opatrnější⁹², nicméně i tady zaznívají slova jako: „co jsou Židé? Buřičská špína, stádo šilhavců, víno proroků zkažené na ocet“. Rovněž Augustin opakuje obvinění Židů z vraždy Boha. To bylo vděčné téma, které nacházelo svou odezvu všude tam, kde Židy neměli rádi.

Osobně spatřujeme několik důvodů pro vznik křesťanského antijudaismu v prvokřesťanské obci:

1. Protože pohanské okolí v antice alespoň zpočátku často jasně nerozlišovalo mezi Židy a křesťany, musela křesťanská komunita bojovat o svoji kulturní a duchovní identitu proti židovské přítomnosti, což se promítlo také do antijudaismu sepsaných prvokřesťanských textů. Pokud tady vznikla nová skupina ctitelů Boha, musela se něčím odlišovat, od něčeho se distancovat. Proto vycházely i protižidovské spisy, které byly jistým způsobem hledáním vlastní identity křesťanské církve právě ve vztahu vůči Židům.

2. Novou příčinou antijudaismu prvokřesťanské církve lze spatřovat také v tom, že křesťané byli pronásledovanou skupinou a na jejich pronásledování se podíleli také Židé, alespoň v některých částech Římské říše tomu tak bylo. Antijudaismus ve svých spisech posloužil křesťanům v ideologickém boji proti Židům. Některé výroky,

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ BERND, Martin, SCHULIN, Ernst: *Židovská menšina v dějinách*. Praha, Votobia, 1997.

⁹² Tamtéž.

kupříkladu v poslední knize Bible, v knize Zjevení, musely být posilou křesťanům právě vůči židovské obci. Viz: „*Hle, dávám do tvých rukou ty, kdo jsou ze synagogy satanovy; říkají si židé, a nejsou, ale lžou.*“ (Zjevení 3:9)

3. V době pronásledování křesťanů od Římanů mohli jednotliví pronásledovaní křesťané upadnout do pokušení obrátit se od společenství církve zpět k synagoze a hledat v náručí judaismu jistou ochranu. Podobné chování, kdy se křesťané navraceli zpět k judaismu, se pochopitelně nemohlo líbit jejich církevním představitelům, a proto také vycházely spisy protižidovského charakteru.

4. Protože Židé nepřijímali dobrou zprávu o Ježíši Kristu, stejně jako hanobili její hlasatele, tj. křesťany – viz modlitba osmnácti – Amida, měli křesťané pokušení to naoplátku Židům vracet ve svých traktátech, které křesťané psali s nepřátelským akcentem vůči Židům. V tomto okamžiku se křesťané zachovali jako zhrzený milenec, kterého odmítla jeho milenka. Nepřátelství bylo pak už oboustranné a o jakýchkoliv dobrých vzájemných vztazích nemohla být ani řeč.

5. Ať už to pojmenujeme jako „židovská misie“, „židovský vliv“, či „židovské působení“, je jasné, že židovská obec na přelomu našeho letopočtu byla ve svém šíření víry mnohem aktivnější, než je tomu dnes. V tomto ohledu je dnešní židovská aktivita nulová. Určitě to Židé neměli jako programové vyhlášení na rozdíl od křesťanů, ale o jistém šíření židovské víry jsou záznamy, jak u antických autorů, tak i v biblických textech.

I v tomto si křesťané a Židé konkurovali, alespoň na jistou dobu. Je více než možné, že po zničení Chrámu v Jeruzalémě, což bylo v roce 70 n. l., se Židé myšlenek na šíření své víry vzdali, neboť měli úplně jiné starosti. Totiž to, jak se vyrovnat jako národ s novou situací, jak zachovat sebe sama a svou víru. Nicméně v té době již byla v plném proudu misie křesťanů. I tady byla třecí plocha mezi Židy a křesťany, alespoň na krátkou dobu. Náš odhad je právě rok 70 n. l., který mohl být také koncem aktivnějšího šíření židovské víry mezi pohany za účelem získávání proselytů.

6.3 Zneužití biblických textů pro obhajobu protižidovských postojů

Křesťanský antisemitismus je založen na předpokladu, že Židé zavinili smrt Ježíše Krista. Dlouho, téměř s trváním samotné existence křesťanské církve, je vžitá představa Žida jako Jidáše, pokrytce, který má dvojí tvář. Nakolik je to pravda? Pro vysvětlení vyjděme z biblického textu: „Běda vám, zákoníci a farizeové, pokrytci!“

(Matouš 23:15) Povšimněte si, jak se zde hovoří o farizejích, tj. pokrytcích. (alespoň v našem překladu)

Citujeme z knihy Hebrejský Kristus Claude Tresmontanta:

„Následné řecké slovo ὑποκριτής [hypokrités] v plurálu tj. ὑποκριταί [hypokritaj], jež přeložili překladatelé jako pokrytci. Je to nejen nesmysl, ale také urážka, která figurovala v křesťanské literatuře po celá staletí. Řecké slovo ὑποκριταί [hypokritaj] neoznačuje pokrytce, ale je překladem hebrejského slova vytvořeného z hebrejského slovního kořene חנף [chnf], který znamená: být bezbožný, nevěřící atd..“⁹³

Srovnej s textem: „Ty, kteří jednají svévolně, bezbožně vůči smlouvě, přivede úlisnostmi k rouhání.“ (Bible, Daniel 11:32) – jednají svévolně, bezbožně – je zde stejný hebrejský kořen חנף [chnf], který figuruje v jazykovém pozadí textu o farizejích.

Bylo by tedy chybné vidět v Židech pokrytce, protože tenhle předpoklad vychází z mylné premisy. Biblický text v evangeliích vůbec nehovoří o pokrytcích, nýbrž o bezbožnících! Rovněž takové tvrzení je na pováženou, nicméně tato výpověď nemá onu konotaci zkaženého charakteru. Obvinit někoho z bezbožnosti je přece jenom něco jiného než obvinit někoho z pokrytectví. Na základě studie Claudie Tresmontanta, se odvážíme přeložit text z Matoušova evangelia takto: „*Běda vám, zákoníci a farizeové, nevěřící!*“

Během historie se křesťané odvolávali na celou řadu biblických textů, aby si jimi obhájili svůj nenávistný postoj vůči Židům. Je jím kupříkladu i následující text:

„Váš otec je ďábel a vy chcete dělat, co on žádá. On byl vrah od počátku a nestál v pravdě, poněvadž v něm pravda není. Když mluví, nemůže jinak než lhát, protože je lhář a otec lži.“ (Bible, Janovo evangelium 8:44)

Řeč je skutečně Ježíšova, tato slova jsou skutečně řečena Židům. Tento a podobné texty nepochybně rozdmýchávaly různé xenofobní nálady a pogromy vůči židovskému obyvatelstvu. Ježíšova řeč je bezpochyby platná, ale v konkrétní diskuzi se svými oponenty! Jinak řečeno, nemůžu ji generalizovat, tedy učinit ji všeobecně platným závazným textem, který se vztahuje na celý židovský národ v průběhu časů!

⁹³ TRESMONTANT, Claude. *Hebrejský Kristus*. Knižná dielňa Timotej, Košice 2004.

Biblický text „Váš otec je ďábel a vy chcete dělat, co on žádá...“ je argumentace určená pouze Ježíšovým oponentům v konkrétní diskuzi, nikoliv celé židovské populaci! Jak to můžeme s takovou určitostí vědět? Jiný text, kde Ježíš Kristus argumentuje, nám říká:

„Když Ježíš viděl, že moudře odpověděl, řekl mu: Nejsi daleko od Božího království.“
(Bible, Markovo evangelium 12:34)

Tento Žid, jehož otec je ďábel, podle výkladové logiky, kterou jsme naznačili výše, by nemohl podle Ježíše přece moudře odpovědět. Buď jsou oba texty ve vzájemném rozporu, nebo je jeden text, stejně jako druhý, pouze dobově podmíněný. Neměli bychom si tedy ani jeden, ale ani druhý text vzít za podklad pro posouzení celého židovského národa! Jedna i druhá situace je pouze konkrétní diskuzí Ježíše Krista s Židy, tehdejšími Židy.

Dalším oblíbeným textem, na který se v historii odvolávali jistí křesťané jakožto oporu legitimizující nenávistné pogromy vůči Židům, je:

„A všechen lid (myšleno židovský) mu odpověděl: Krev jeho na nás a naše děti!“
(Bible, evangelium podle Matouše 27:25)

Na základě nesprávně pochopeného textu se udála spousta násilí vůči židovskému obyvatelstvu.

Pokud si pročtete dobře biblické texty, pak dojdete k zcela jednoduché, ale zásadní informaci. Informaci, která je dána celkovým pohledem na spásu člověka v Ježíši Kristu. Tzv. kletba, tak se často tento text interpretuje, není ve skutečnosti žádnou kletbou! Nýbrž je to právě Kristova krev, která očišťuje od všelikého hříchu (Bible, I. Jan 1:7)

Toto židovské zvolání – *„Jeho krev nechť padne na nás a na naše děti.“* je spojené se spásou, respektive se snahou o spásu! Pokud by křesťané znali jenom trochu lépe své vlastní biblické texty, potom by nesporně mohli vědět, že díky prolité krvi Ježíše Krista jsou jim odpuštěny hříchy, což je ústřední bod křesťanské věrouky.

Biblický text by nade vši pochybnost měl vést křesťany přesně k opačnému chování, než jaké vůči Židům po staletí uplatňovali. Pasáž ze svatých textů Bible by měla vést k mnohem vstřícnějšímu chování křesťanů vůči jejich židovským

spoluobčanům. Výkřik židů v pohnutých událostech před ukřižování Krista, by rozhodně neměl být závdavkem k páchání všemožného druhu násilí!

Nový způsob, už méně „dramatický“, jak zdiskreditovat Židy, je jednoduše nahradit Izrael ve Svatých textech Bible tj. ve Starém zákoně církví. Je to tzv. substituční teorie, kdy se „přeznačí“ všechny texty, které hovoří o Izraeli, církví Ježíše Krista. Jednoduše všude, kde se čte o Izraeli, se text podle této teologické koncepce netýká Izraele, nýbrž církve. Vzniká tak zde ovšem jeden zásadní problém, kam zařadit Židy v logice substituční nauky, vždyť pochopeno v tomto uvažování by snad tento národ neměl ani existovat!

Nemusíme snad dodávat, že s podobnými výplody blouznící fanatické mysli naprosto nesouhlasíme, a zavrhuje je! Nedivme se pak ale Židům s jejich pohledem na křesťany, kde alespoň za všechny uvedu hořký vtip Ješajahu Leibowitze:⁹⁴ „Osvícený goj (křesťan) ti řekne, Ježíš ten nikdy neexistoval, to je jenom pohádková bytost, ale že ho židé zabili, to je jisté.“

⁹⁴ Leibowitz, Ješajahu. *Hovory o BOHU A SVĚTĚ*. Praha: Sefer, s.r.o., 1996. Ješajahu Leibowitz (1903-1994) byl profesor biochemie a neurofyziologie na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě. Do povědomí izraelské společnosti vstoupil rovněž jako nekonvenční a kontroverzní náboženský myslitel.

ZÁVĚR

Osobně se domníváme, že by bylo chybou činit křesťany bezesbytku zodpovědné za antisemitismus. Vůbec antisemitismus neuvedli v život křesťané, ale antisemitismus existoval již dávno před vznikem křesťanské církve. To je první závěr, který jsme na základě studia na dané téma učinili. Za antisemitismus je zodpovědná antická společnost, respektive antičtí autoři, kteří měli obavu ze vzrůstajícího vlivu židovské pospolitosti v antickém světě.

Animosita, jaká v období antiky panovala mezi Židy a ostatními národy, je dána náboženskou praxí Židů. Podle jednoho z mnoha komentářů antického autora Tacita je zřejmé, že se v tomto případě izraelský národ dotkl samé podstaty římského patriotismu. Kategorické odmítnutí římského náboženství a odmítnutí klanět se králům a císařům, mohlo vzbudit dojem, že židovský národ je vzpurný a neuznává legitimitu římského kulturně-politického zřízení.

Důvody pro vznik antisemitismu, nebo chcete-li antijudaismu v prvokřesťanské obci, byly následující. Pohanské okolí v antice alespoň zpočátku často jasně nerozlišovalo mezi Židy a křesťany, a tak musela křesťanská komunita bojovat o svoji kulturní a duchovní identitu proti židovské přítomnosti, což se promítlo také do antijudaismu sepsaných prvokřesťanských textů.

Novou příčinu antijudaismu prvokřesťanské církve lze spatřovat rovněž tak v tom, že křesťané byli pronásledovanou skupinou a na jejich pronásledování se podíleli také Židé, alespoň v některých částech Římské říše tomu tak bylo. Antijudaismus ve svých spisech posloužil křesťanům v posile vůči Židům.

Dalším důvodem nepřátelství křesťanů vůči Židům vidíme v tom, že v době pronásledování křesťanů od Římanů mohli jednotliví pronásledovaní křesťané upadnout do pokušení obrátit se od společenství církve zpět k synagoze a hledat v náručí judaismu jistou ochranu. Podobné chování, kdy se křesťané navraceli zpět k judaismu, se pochopitelně nemohlo líbit jejich církevním představitelům, a proto také vycházely spisy protižidovského charakteru.

Neboť Židé nepřijímali dobrou zprávu o Ježíši Kristu, stejně jako hanobili její hlasatele, tj. křesťany – viz modlitba osmnácti – Amida, upadli křesťané v pokušení to naoplátku Židům vracet ve svých traktátech, které křesťané psali s nepřátelským akcentem vůči Židům. V tomto okamžiku se křesťané zachovali jako zhrzený milenec,

kterého odmítla jeho milenka. Nepřátelství bylo pak už oboustranné a o jakýchkoliv dobrých vzájemných vztazích nemohla být ani řeč.

Ať už židovský vliv pro získávání proselytů pojmenujeme „židovskou misí“, je jasné, že židovská obec na přelomu našeho letopočtu byla ve svém šíření víry mnohem aktivnější, než je tomu dnes. O šíření židovské víry jsou záznamy, jak u antických autorů, tak i v biblických textech. A v tomto si křesťané a Židé vzájemně konkurovali, alespoň na určitou dobu. Je více než pravděpodobné, že po zničení Chrámu v Jeruzalémě v roce 70 n. l. se židovský národ myšlenek na šíření své víry vzdal, neboť byl vystaven zcela jiným problémům.

Antisemitismus bychom měli tedy chápat v jeho dobovém kontextu, v jeho dobových souvislostech. Pokud tento fenomén vytrhneme ze souvislosti, bude se nám antisemitismus jevit jako čirá nenávist vůči Židům, což ale není tak docela pravda. Pochopením antisemitismu v jeho kontextu zjišťujeme, že pro prvokřesťanskou církev bylo nepřátelství vůči Židům vyjádření jejího vlastního hledání místa pod sluncem, naprostý rozchod s judaismem a posilou vůči silnému židovskému vlivu. S antisemitismem nelze nikdy souhlasit, ale hledání odpovědi na otázku, proč se zrodil, k níž jsme se v naší práci alespoň trochu přiblížili, se nám mnohé myšlenky z této problematiky objasnily.

RESUMÉ

Práce řeší otázku, jaké byly důvody k protižidovským postojům v klasickém starověku a v raném středověku. Odmítáme ekonomický důvod pro antisemitské chování ve starověkém světě. Otázka bohatství je záminkou k antisemitismu až během několika posledních staletí současné civilizace. Hlavním důvodem, který se nám jeví jako podstatný, byla naprostá kulturní odlišnost Židů od tehdejších národů. Náboženství bylo dalším bodem, v němž se izraelský národ odlišoval od řecko-římské kultury v období antiky.

Podobně tomu bylo i v otázce sexuality, kde platilo, že co Židé odmítali a pokládali za zavřiženíhodné chování, to se Římanům či Řekům jevílo ještě jako přijatelné. Nedocházelo, a ani nemohlo docházet k asimilaci těchto dvou natolik odlišných kultur. Rozdílný životní styl Římana a Žida pak mohl dokonce vést k zášti a vzájemnému pohrdání. Zásadním důvodem nepřátelského postoje vůči Židům byla obava Římanů o udržení vlastní římské kultury.

Důvodem pro vznik antisemitismu, nebo chcete-li antijudaismu v prvokřesťanské obci bylo jednak to, že pohané alespoň zpočátku často jasně nerozlišovali mezi Židy a křesťany, a tak musela křesťanská komunita bojovat o svoji kulturní a duchovní identitu proti židovské přítomnosti. Nadto byli křesťané pronásledovanou skupinou a na jejich pronásledování se podíleli také Židé.

Nepřátelské postoje církevních představitelů se dají zdůvodnit i tím, že v době pronásledování křesťanů od Římanů mohli jednotliví pronásledovaní křesťané upadnout do pokušení obrátit se od společenství církve zpět k synagoze a hledat v náručí judaismu jistou ochranu. Nepřátelství panovalo na obou stranách mezi Židy a křesťany. Důvodem mohla být i modlitba osmnácti (שמנה עשרה, Šmone Esre) – Amida, v níž Židé proklínali křesťany. Posledním důvodem k nepřátelství bylo společné misijní pole, o které se dělili Židé s křesťany, alespoň v prvopočátcích existence církve.

Antisemitismus bychom měli tedy chápat v jeho dobovém kontextu. Pokud tento fenomén vytrhneme z jeho souvislosti, bude se nám antisemitismus jevit jako čirá nenávisť vůči Židům. Protižidovské postoje v klasickém starověku a v raném středověku pochopitelně odmítáme.

SUMMARY

What were the reasons for anti-Jewish attitudes in classical antiquity and the early Middle Ages? We reject economic reasons for anti-Semitic behaviour in the ancient world. The issue of wealth is only a pretext for anti-Semitism over the past few centuries of contemporary civilization. The main reason that appears to be plausible, was the vast cultural difference of the contemporary Jewish nation from other nations. Religion was another point where the nation of Israel differed from Greco-Roman culture in the ancient world.

Similarly, it was also the issue of sexuality, where the two cultures differed: what the Jews rejected and regarded as reprehensible conduct, was acceptable to the Greeks and the Romans. These two widely different cultures could hardly assimilate. Different lifestyles of the Roman and the Jew could even lead to resentment and contempt for each other. A major reason for hostility towards the Jews was the fear of the Romans to maintain their own Roman culture.

The reason for the emergence of anti-Semitism, or anti-Judaism in the Christian community, was that pagans, at least initially, often did not distinguish clearly between Jews and Christians and the Christian community had to fight for its cultural and spiritual identity against the Jewish presence. Moreover, Christians were also persecuted, and at the beginning the Jews were among those who persecuted Christians.

Hostile attitudes of Church leaders can be explained by the possibility, that during the persecution of Christians by the Romans some persecuted Christians felt into the temptation to turn back from the communion of the Church to the synagogue and seek protection in the arms of Judaism. There was hostility on both sides between the Jews and Christians. The reason for Anti-Judaism could have been stirred by the Jewish Prayer of the Eighteen (שמנה עשרה, Šmone Esre) - Amida, in which the Jews cursed the Christians. The last reason for hostility was the common mission field, which was shared by the Jews and Christians, at least in the early days of the Church existence. We should therefore understand Anti-Semitism in its contemporary context. If we separate this phenomenon from its context, the reason for Anti-Semitism would seem only hatred of Jews, but this might not be the case. We naturally refuse Anti-Jewish attitudes in classical antiquity and the early Middle Ages.

Seznam použité literatury

Internetové zdroje

1. BENEŠ, Jiří, et al. Joel. KOINONIA [online]. 2001, č. 9 [cit. 2009-11-01], s. 1-30. Dostupný z WWW: <http://www.tscasd.cz/download/koinonia/09_01joel.doc>.
2. CICERO, Marcus Tullius. *THE LATIN LIBRARY* [online]. 2010 [cit. 2010-04-12]. M. TVLLI CICERONIS PRO L. FLACCO ORATIO . Dostupné z WWW: <<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/flacco.shtml>>.
3. *Documenta Catholica omnia*. [online]. [cit. 2012-02-22]. Dostupné z: [http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0100-0160__Iustinus__Dialogus_cum_Tryphone_Judaeo_\(MPG_006_0471_0800\)__GM.pdf.html](http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0100-0160__Iustinus__Dialogus_cum_Tryphone_Judaeo_(MPG_006_0471_0800)__GM.pdf.html).
4. CHLUBNÝ, Jiří. Židé. Antika [online]. 2004 [cit. 2009-11-01]. Dostupný z WWW: <<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1604>>.
5. PETRONIUS, Arbiter. *THE LATIN LIBRARY* [online]. 2010 [cit. 2010-04-11]. FRAGMENTA Dostupné z WWW: <<http://www.thelatinlibrary.com/petroniusfrag.html>>.
6. SENECA, Lucius Annaeus. *Ancient Jewish Diaspora Archive* [online]. 2010 [cit. 2010-04-12]. Seneca, De Superstitione. Dostupné z WWW: <http://diaspora.commons.yale.edu/index.php?option=com_content&task=view&id=118&Itemid=51>.
7. TACITUS, Publius Cornelius. *THE LATIN LIBRARY* [online]. 2010 [cit. 2010-04-11]. P. CORNELI TACITI HISTORIARVM LIBER QVINTVS. Dostupné z WWW: <<http://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.hist5.shtml>>.
8. TACITUS, Publius Cornelius. *Z dějin císařského Říma*. Přeložili A. Minařík a A. Hartman. Nakladatelství Svoboda, 1976.

9. NOVÁK, J: „List Barnabášův“ in *Druhá patristická čítanka (Teol. studie)*, ed. Novák, J., Praha: Česká katolická charita, 1985 (str. 19-39)

10. *Biblenetz* [online]. 2009 [cit. 2010-04-13]. Kniha moudrosti. Dostupné z WWW: <http://www.biblenet.cz/app/bible/Wis/chapter/3?__fsk=981237271>.

Odborná literatura

1. AMSTRONG, Karen. *Jeruzalém*. Praha: Lidové noviny, 1999.

2. BERGER, David. *History and hate: the dimensions of anti-Semitism*. Jewish Publications Society, Philadelphia, 1986.

3. BERND, Martin, SCHULIN, Ernst: *Židovská menšina v dějinách*. Praha, Votobia, 1997.

4. BROWN, Peter. *Tělo a společnost*. Brno: CDK, 2000.

5. DOUGLAS, J. D. (ed.). *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996.

6. GOODMAN, Martin. *Řím a Jeruzalém : střet starověkých civilizací*. [z anglického originálu přeložili Olga Sixtová a Ladislav Nagy]. Praha: Rybka, 2007.

7. JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: ROZMLUVY, 1995.

8. Josef M. Pražák, František Novotný, Josef Sedláček. *Latinsko-český slovník*. Praha: SPN, 1955.

9. KOVÁŘ, František. *Filosofické myšlení hellenistického židovstva*. Kladno: J. Šnajdr, 1922.

10. GRANT, Michael. *Židé v římském světě*. Brno: Centra, s.r.o., 2003.

11. HELLER, Jan. *Výkladový slovník biblických jmen*. Advent-Orion, Praha 2003.
12. HELLER, Jan. *Biblický slovník sedmi jazyků*. Praha: Vyšehrad, Praha 2000.
13. LEIBOWITZ, Ješajahu. *Hovory o BOHU A SVĚTĚ*. Praha: Sefer, s.r.o., 1996.
14. MESSADIE, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha: FINIDR, 2000.
15. PEČÍRKA, Jan a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. 1. vyd. Praha: SPN, 1979.
16. PUCCINI-DELBEY, Géraldine. *Sexuální život v Římě*. 1.vyd. Praha: Levné knihy, 2009.
17. SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. II. nezměněné vydání. Praha : Všehrd, 1946.
18. TRESMONTANT, Claude. *Hebrejský Kristus*. Košice: Knižná dielňa Timotej, 2004.